

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ УСЛУБИЯТИ КАФЕДРАСИ

АБДУСАЛОМОВА ЗАМИРАНИНГ

**БОШЛАН/ИЧ ТАЪЛИМ ВА СПОРТ-ТАРБИЯВИЙ ИШ ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ БЎЙИЧА
БАКАЛАВР ДАРАЖАСИНИ ОЛИШ УЧУН «БОШЛАН/ИЧ СИНОФ ЎҚИШ ДАРСЛАРИДА БУЮК
АЛЛОМАЛАРИМИЗНИНГ ИЖОДИНИ ЎРГАНИШ» МАВЗУСИДАГИ**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Раҳбар: ўқитувчи Эгамбердиева Ф.

ГУЛИСТОН – 2014

МУҲДАРИЖА

КИРИШ	3
--------------------	----------

I боб. Буюк алломаларимизнинг ижодини ўргатиш воситасида ўқувчиларга таълим-тарбия беришнинг педагогик асослари	7
1.1. Алломаларимиз ижоди ёрдамида ўқувчиларга таълим-тарбия беришнинг мақсад ва вазифалари.....	7
1.2. Бошланғич таълимда алломаларимиз ижодини ўргатишни такомиллаштириш ва унинг аҳамияти.....	35
II боб. Буюк алломаларимизнинг ижодини бошланғич синф ўқувчиларига ўргатишнинг шарт- шароитлари.....	51
2.1. Дарс жараёнида буюк алломаларимиз ижодини ўргатиш усуллари.....	51
2.2. Буюк алломаларимиз ижодини ўргатиш бўйича амалга оширилган тажриба-синов ишлари ва уларнинг натижалари.....	56
Хулоса ва тавсиялар	62
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	65
Иловалар.....	68

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Ўзбекистоннинг келажакдаги равнақи бугунги ёш авлоднинг тўлақонли тарбиясига кўп жиҳатдан боғлиқ. Ҳар бир ота-она ўз фарзандининг комил инсон бўлиб етишиши учун қайгуриши, уни эътиқодли ва маърифатли қилиб тарбиялаши лозим.

Таълим мазмунининг йил сайин ўзгариб, такомиллашиб бориши мактаб ва ота-оналар олдига янги талаблар қўймоқда. Таълим-тарбия тизими жамиятимизда кечаётган ислохотлар, янгиланиш жараёнлари билан уйғун ҳолда ривожланмоқда. Юртбошимиз ташаббуси билан таълим соҳасида туб ислохотларни амалга оширишга эътибор қаратилди. Бу борада Президент Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 9-сессиясида (1997 йил 29 август) сўзлаган «Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» мавзусидаги маърузаси алоҳида аҳамиятга эга.

Мазкур нутқда Президент таълим соҳасидаги ислохотларнинг асл моҳиятини аниқ тушунтириб беради: «...бугунги кунда олдимизга қўйган буюк мақсадларимизга, эзгу ниятларимизга эришишимиз, жамиятимизнинг янгиланиши, ҳаётимизнинг тараққиёти ва истиқболи, амалга оширилаётган ислохотларимиз, режаларимизнинг самараси, тақдири буларнинг барчаси, авваламбор, замон талабларига жавоб берадиган юқори малакали, янги мутахассис кадрлар тайёрлаш муаммоси билан чамбарчас боғлиқлигини барчамиз англаб етмоқдамиз, фақатгина чинакам маърифатли одам инсон қадрини, миллат қадриятларини, бир сўз билан айтганда, ўзлигини англаши, эркин ва озод жамиятда яшаши, мустақил давлатимизнинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб, обрўли ўрин эгаллаши учун фидоийлик билан курашиши мумкин», - деди ва бу вазифаларнинг ҳал этиш йўллари кўрсатиб берди.

Тадқиқот мақсади- буюк алломаларимиз ижоди ёрдамида бошланғич синф ўқувчиларига таълим-тарбия беришнинг мазмуни, шакл ва методлари ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти – алломаларимиз ижоди ёрдамида ўқувчиларга таълим-тарбия беришни шакллантириш жараёни. **Тадқиқот предмети** – бошланғич синф ўқиш дарсларида буюк алломаларимиз ижодини ўргатишнинг мазмуни ва шакл методлари.

Тадқиқот вазифалари

1. Бошланғич синф ўқиш дарсларида алломалар ижодини ўргатиш педагогик муаммо эканлигини назарий жиҳатдан асослаш.

2. Алломалар ижоди ёрдамида ўқувчиларда таълим-тарбияни шакллантиришнинг педагогик хусусиятларини ишлаб чиқиш.

3. Асарлар ёрдамида ўқувчиларда яхши фазилатларни шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитларини аниқлаш.

4. Асарлар ёрдамида ўқувчиларда ижобий фазилатларни шакллантиришни таъминлайдиган шакл ва методлар, воситалар тизимини ишлаб чиқиш, илмий асослаш ва тажрибада текшириш.

5. Дидактик асарлар ёрдамида ўқувчиларда ижобий фазилатларни шакллантириш бўйича ўқитувчилар учун методик тавсиялар тайёрлаш.

Тадқиқотнинг методологик асослари. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Президент И.А.Каримовнинг таълим-тарбия ҳақидаги асарлари ва нутқлари, Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар концепцияси, Ўзбекистон давлатининг миллий ва маънавий қадриятлари ҳақидаги фармонлари, ҳукуматимизнинг умумий ўрта таълим мактаблар ҳақидаги қарорлари, Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги ва «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури» қонунлари, Ўрта Осиё мутафаккирларининг инсон тарбияси ҳақидаги фикрлари, баркамол авлод тарбиясига оид фалсафий, психологик, педагогик таълимотлар, мавзуга тегишли илмий-педагогик, методик манбаларни ташкил этади.

Тадқиқот методлари:

- Илғор педагогик тажрибаларни ўрганиш, педагогик кузатув;
- суҳбат, анкета, олинган маълумотларни қайта ишлаш ва умумлаштириш.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги ва назарий аҳамияти қуйидагиларда ўз аксини топган;

- Алломаларимиз ижодининг моҳияти илмий асослаб берилди;
- бошланғич таълим босқичи 1-4-синф ўқувчиларида алломаларимиз ижодини ўрганишнинг педагогик шарт-шароитлари, уни ўқув тарбия жараёнида амалга ошириш услубияти ишлаб чиқилди;
- ишлаб чиқилган услубиятнинг педагогик самараси, тажриба- синов ишлари синфларда текшириб кўрилди.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти.

Бошланғич таълим бўйича тавсиялар, ўқувчилар тарбиясига оид илмий назарий маърузалар тайёрлашда, дидактик асарлар ёрдамида ўқувчиларини тарбиялаш ишларини такомиллаштиришда, иш тажрибаларини оммалаштиришда, тарбиявий ишларни амалга оширишга хизмат қилади.

Битирув малакавий ишининг тузилиши. Битирув малакавий иши кириш, икки боб, тўрт параграф, хулоса ва тавсиялар, фойдаланилган адабиётлар, иловалардан иборат.

I боб. Буюк алломаларимизнинг ижодини ўргатиш воситасида ўқувчиларга таълим-тарбия беришнинг педагогик асослари

1.1. Алломаларимиз ижоди ёрдамида ўқувчиларга таълим-тарбия беришнинг мақсад ва вазифалари

Фарзандга таълим-тарбия бериш аввало оиладан бошланади. Шу боис оиладаги муҳит, ота-онанинг болага бўлган муносабати оилавий турмуш иқлимига боғлиқ. Бу эса, ўз навбатида, жамиятда маънавиятни шакллантиришга замин бўлади. Бола тарбияси ва бошланғич таълимда жамият маънавиятининг аҳамияти катта. Фарзандларга миллий қадриятлар, хусусан, Шарқ алломалари қолдирган бой мерос асосида таълим-тарбия бериш муҳим аҳамият касб этади. Улуғ алломаларимиз асарларида болаларга гўдаклик чоғиданок катталарга ҳурмат ва кексаларни эъзозлаш, ота-онага алоҳида эҳтиром кўрсатиш, ўзидан кичиклар иззатини ўрнига қўйиш каби ажойиб қадриятларимизга таяниб иш кўришга чақирилади. Шу маънода ҳам «Биз соғлом авлодни тарбиялаб, вояга етказишимиз керак, соғлом киши деганда фақат жисмоний соғломликни эмас, балки шарқона ахлоқ-одоб ва умумбашарий ғоялар руҳида камол топган инсонни тушунамиз...», - деб таъкидлайди Президентимиз Ислам Каримов.

Болаларга илк тарбия асослари оилада берилади. Фарзандларга бошланғич таълим беришда таъсирчан куч – оилавий тартиб, яъни уларнинг ўзаро муносабати, ота-онанинг хулқ-атвори, маънавий ва сиёсий савияси, муомала маданияти, оиланинг даромади, яшаш шароити ва бошқалардан иборат бўлади.

Юқоридаги фикрлар қадимда ўтмиш алломаларимиз томонидан кўп бора таъкидланган ва ҳаётий ҳикматга айланган.

Буюк бобомиз Алишер Навоий асарларида бола таълим-тарбиясига, дунёкарашининг кенгайишига ва шахси ривожланишига оид қимматли фикрлар кўплаб баён этилган. Халқимизга хос бўлган тортинчоқлик, андиша каби психологик хусусиятларни чуқур англаган улуғ бобомиз инсонни фаол бўлишга, билим эгаллашга ундаб, шундай ёзади:

Билмаганни сўраб ўрганган олим,

Орланиб сўрамаган ўзига золим.

Яна бир ҳикматида:

Оз-оздан ўрганиб, доно бўлур,

+атра-қатра йиғилиб, дарё бўлур- деб ёзади.

Ҳадиси шарифда ҳам куйидаги ибратомуз фикрлар баён этилган: *«Илм эгалланг! Илм саҳрода дўст, ҳаёт йўлларида таянч, ёлғизлик дамларида – йўлдош, бахтиёр дақиқаларда – раҳбар, қайғули онларда – мададкор, одамлар орасида зебу зийнат, душманларга қарши курашда қуролдир», «Илм олиш ҳар бир муслим ва муслима учун фарздир», «Бешикдан то қабрга киргунча илм излангиз», «Ёшликда олинган илм тошга ўйилган нақш қабидир».* Бу пурмаъно фикрлар ҳам болаларга таълим беришда муҳим ўрин тутди.

Халқимиз фарзандларини доимо табиатга меҳрли бўлиш, теварак-атроф, сув, ҳаво, тупроқ, ҳайвоноту наботот оламини асраб-авайлаш, инсонни олий қадрият деб билиш, унинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш руҳида тарбиялаган. Булар ҳақида ҳам шундай бебаҳо ўғит ва йўл-йўриқлар, умуминсоний аҳамиятга молик фикрлар баён этилганки, улар ҳозирга қадар ҳам ўз қимматини йўқотмаган.

Улуғ мутафаккирларимиз Муҳаммад Хоразмий, Абу Бакр Розий, Абу Райҳон Беруний, Форобий, Ибн Сино, Умар Ҳайём, Мирзо Улуғбек, шеърят мулкининг султони Мир Алишер Навоий билан бир қаторда диний дунёқараш билан қомусий билимдонликни ўзида мужассамлаштирган Имом Бухорий, Имом ат-Термизий, Хожа Баҳроуддин Нақшбанд, Хожа Аҳмад Яссавий, Заҳриддин Муҳаммад Бобур ижодидан баҳраманд бўлиш ҳам таълимий, ҳам тарбиявий таъсир кучига эга.

Бола шахсини ривожлантириш, дунёқарашини ўстиришда Марказий Осиё мутафаккирларининг ўрни катта. Уларнинг ҳаёти, ижоди, ахлоқий таълим ва ўғитлари ёш авлодни тарбиялашда мерос ҳисобланади. Улар ижодига хос хусусият – илм-маърифатни улуғлаш, ахлоқ масалалари, Ватанни севиш, инсонпарвар бўлишга ундашдан иборат бўлган.

Ҳа, келажакка ишончимиз, умидимиз бўлган фарзандларнинг соғлом, жисмоний бақувват, руҳий ривожланган, билимдон, баркамол инсон бўлиб етишишида замонавий билимлар билан бир қаторда бутун дунёда умуминсоний қадрият сифатида эъзозланадиган бой илмий-бадий меросимиз асосий таянч вазифасини ўтайди. Шу боис ҳам фарзандларимизга илк таълим бериш босқичида, бола шахсининг тўлақонли шаклланишида замонавий илм-фан ютуқлари ва аجدодларимиз яратган буюк қадриятлар уйғунлашган ҳолда ўзлаштирилиши зарур.

Комиллик мазмунида ўтмишимизнинг бой маънавий мероси, улуғ мутафаккирларимизнинг илғор таълимоти, тафаккур дурдоналари мужассамлашганки, улар маънавий-ахлоқий тарбияда муҳим ва қимматли манба ҳисобланади. Чунки, ўтмиш маънавий-ахлоқий тафаккури илм-маърифат, таълим-тарбия соҳасидаги беназир фикрлар, ахлоқий қарашлар бугунги тараққиёт учун ҳам, ёш авлод камолоти учун ҳам ниҳоятда аҳамиятлидир. Шунга қўра биз учун қадрли бўлган Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Юсуф Хос Ҳожиб, Абу Али ибн Сино, Алишер Навоий каби улуғ мутафаккирларимизнинг маънавий-ахлоқий қарашлари ва қадриятларидан мустақил Ўзбекистон истиқлолини мустаҳкамлашда, ўқувчилар маънавий-ахлоқий камолотини тарбиялашда, кундалик турмушимизда кенг фойдаланишимиз мақсадга мувофиқдир.

Таълим тизимида ҳар жиҳатдан халқимизнинг бой маънавий қадриятлари ҳисобланмиш машҳур аллома ва мутафаккирларнинг маънавиятга доир ўғитларини ўрганиш муҳим аҳамиятга эгадир. Зеро, уларнинг асарларида ахлоқ-одоб доимо улуғланган. Чунки, хулқ-одоб инсонга бекиёс хусн ва назоқат бағишлайди, ота-онага ҳурмат, меҳр-оқибат, меҳнатга муҳаббат руҳида тарбиялаш имконини беради.

Марказий Осиё мутафаккирлари ўз асарларида маънавий-ахлоқий ғояларни тараннум этиб, халқни орифлик, фозиллик, комиллик даражасига кўтаришга чоғланганлар. Айниқса, Алишер Навоий ижодида комил инсон тарбияси асосий ўринда туради.

Буюк мутафаккир ўзининг бутун ҳаёти ва ижоди давомида инсон ҳаётининг негизи бўлган маънавий-ахлоқий тарбияга катта беради. Ёш авлодга таълим-тарбия беришда вақтни ҳам, кучни ҳам аямасликка даъват этади. Шоир шу билан бирга инсон ҳуқуқларини, унинг ор-номуси ва қадр-қимматини ҳам ҳимоя қилди. У халқнинг осойишта ва бунёдкор ҳаётини бузувчи ёвузликка, халқнинг ҳўрланишига ва ижтимоий офатлар келтирувчи ҳодисаларга қарши чиқади. Халққа зўравонлик қилишни ёвузлик дея қоралайди. Шу сабабли, ўша даврдаги ўзаро урушлар ва ижтимоий фалокатларга қарши баралла бош кўтариб, унинг мудҳиш оқибатларини жонли мисолларда кўрсатиб беради.

Инсон камолотининг фазилатларидан ҳисобланган адолат тушунчаси ва туйғуси Навоий донишмандлигининг асосини, маънавий-ахлоқий қарашларининг бош мезонини ташкил этади. Барчага

баробар адолат устивор бўлган тақдирдагина мамлакат ва унинг фуқаролари фаровонликка эришиши мумкинлигини шоир ўз асарларида ёрқин ифодалайди.

Мамлакатнинг осойишталиги, ободончилиги, халқнинг низоларсиз тинч-тотув яшаши, турмушнинг фаровон бўлиши давлатни оқилона идора қиладиган доно йўлбошчига, адолатли шоҳга боғлиқ, дейди Алишер Навоий. Унинг замондоши, тарихчи олим Хондамир «Мақоримул ахлоқ» асарида:

«Адолат ва инсоф эшикларини инсоният юзига очиб қўйди», дея – ҳазрат Навоийга юқори баҳо беради.

Буюк шоир саховат ва ҳимматни юксак фазилат қаторига қўяди. Унинг фикрича, яхшилик сари ва муҳтожларга қарамли бўлишга интилиш ҳар бир ахлоқли кишига ҳосдир. Шоир ана шу хислатга эга бўлмаган инсонни дурсиз чиганокка, кўклам фасли осмонда сузиб юрган ёғинсиз булутга ўхшатади.

Унинг «Ҳайратул аброр» достонида етук шахснинг маънавий-ахлоқий тарбиясидаги яхшилик, саховат, андиша, адаб, камтарлик, қаноат, ростгўйлик, инсоф, адолат, бағрикенглик сингари фазилатлари таърифланиб, руҳий камолот йўллари таҳлил этилган. Шарқда инсон қадрини ғоят юқори даражага қўтариш унинг буюк орзуси бўлган.

Буюк мутафаккир ўзининг маънавий-ахлоқий тарбия тизимида ҳунар ўрганишга ҳам катта эътибор қаратади.

Ҳунарли бўлиш халқпарвар, билимли, олижаноб фазилатлар эгаси бўлишга замин ҳозирлайди. Бунинг учун тарбия етакчи рол ўйнамоғи лозим. Шу билан бирга ҳунар қобилиятни, иқтидорни ривожлантиради ва болаларни ёмон ҳулқли бўлишдан сақлайди. Шунингдек, Навоий маънавий-ахлоқий тарбия ёрдамида болаларга илм-маърифат бериб, уларни одобга ўргатишни муҳим вазифа қилиб қўяди. Бола шахси камолотида тарбиянинг юксаклиги алоҳида таъкидланади.

Шоир ўзининг «Фарҳод ва Ширин» достонида маънавий-ахлоқий тарбиянинг дўстлик, биродарлик, халқпарварлик, қаби хусусиятларига алоҳида эътибор қаратди ва буни дostonдаги хитойлик Фарҳод, Шопур ва арман қизи Ширин мисолида тасвирлайди.

Асар қаҳрамонлари ўртасидаги адабий дўстликнинг асоси маънавий-ахлоқий тарбия мезонлари вафо, садоқат, жасорат ва мардлик орқали тўлдирилади.

Алишер Навоий «Фарҳод ва Ширин» достонида илм орқали Фарҳоднинг ақл-идроки, билимдон, ҳунарманд, камтар, инсонпарвар, иродали ва эътиқодли инсон даражасига етганини кўрсатади. Достонни тўлиқ ўқиган ҳар бир ўқувчи, инсоннинг етуқлигини кўрсатувчи сифатлардан бири – илм эканига тўла ишонч ҳосил қилади.

Фарҳоддаги камтарлик, бойликка қизиқмаслик, ўзини оддий киши деб билиши, мазлум халқни чин кўнгилдан ҳурмат қилиши, умум манфаатини ўз манфаатидан устун қўйиш қаби фазилатлар ҳар бир ўқувчига катта ибрат бўла олади.

Ҳазрат Навоийнинг маънавий-ахлоқий қарашларида комиллик муҳим ўрин тутди. Унингча, комиллик буюк инсоний неъмат бўлиб, у инсоннинг жаҳон фарзанди мавқеига қўтарилишини хоҳлаган ва худди шу мавқени комилликнинг олий чўққиси деб билган.

Буюк мутафаккир ўз даврида комил инсонларни «аҳли маъни» деб билган. «Аҳли маъни» бу фикрли одамлардир. Фикрсиз кишининг онгида маъни чуқурлиги бўлмайди. Фикрлаш, ҳақиқатни англаш ёхуд мустақил мушоҳада юритиш юритиш демакдир. «Аҳли маънилиқ» туфайли ахлоқий онг ривожланади, одам ва олам тақдирига виждон билан қараш қобилияти шаклланади. «Аҳли маъни»ли кишилар гуруҳига оқил ва

доно, камтар ва олижаноб, ҳақиқатпарвар ва фидоийларни киритиш мумкин. Шундай фазилатларга эга бўлган инсонларнинг тафаккур даражаси бениҳоя кенгдир. Ҳазрат Навоий дейдиларки: «Аҳли суратларга шох бўлгунча, маъни аҳли йиғинида гадо бўлмоқлигинг минг карра афзалдир». Унинг фикрича, аҳли маъни кишилар маънавий-ахлоқий жиҳатдан етук шахслардир. Алишер Навоий яратган қаҳрамонлар ҳам худди шундай маънавий-ахлоқий етук инсонлар сирасига киради.

Умуман олганда, Марказий Осиё алломаларининг ижодида маънавий-ахлоқий тарбия масалалари мазмунан бой, шаклан ранг-барангдир. Айниқса, Алишер Навоий асарларида акс этган мардлик, тўғрилиқ, адолатпарварлик, вафодорлик, ҳалоллик, саҳийлик, меҳр-оқибат, инсонпарварлик каби ҳислатлар бугунги кунда камол топаётган ёш авлод маънавий-ахлоқий тарбиясида муҳим ўрин эгаллайди.

Бошланғич синф ўқувчиларига ўқиш дарсларида буюк алломаларимизнинг ижодини, халқимизнинг халқ оғзаки ижодини ўрганиш бўйича 3-синф ўқиш китобида берилган бир қанча дарс ишланмаларини тавсия этамиз:

Мавзу: ВАТАНИМИЗНИ СЕВАМИЗ

Дарс материали: Абдулла Авлониининг «Ватанни суймак» ва Хуршид Давроннинг «Ватан мўътабардир» ҳикоялари. Дунё ва Ўзбекистон харитаси.

Дарс мақсадлари:

Таълимий мақсад: Абдулла Авлониининг «Ватанни суймак» ва Хуршид Давроннинг «Ватан мўътабардир» асарларини ўқиш.

Тарбиявий мақсад: «Ватанни суймак», «Ватан мўътабардир» асарларини ўқиш орқали Ватанини жонидан ортиқ севиш, уни қадрлашни ота-боболаридан ўрганишга одатлантириш.

Ривожлантирувчи мақсад: ўқувчиларни ўқилган асардаги ғояни англайдиган қилиб шакллантириш. Ижодий қобилиятларини ривожлантириш.

Дарснинг бориши:

1. Алибек Рустамийнинг «Байроқ нима?» ҳикоясини ўқитиш, мазмунини сўраш орқали ўтган дарс мавзуси мустаҳкамланади.

2. Янги мавзу: Абдулла Авлониининг «Ватанни суймак» ҳикоясини ўқиш.

3. Кириш суҳбати. Ўқитувчи Абдулла Авлониий ҳақида маълумот беради.

Ўқитувчи учун:

Абдулла Авлониий

Авлониий Ўзбекистон маданиятининг улкан вакилларида бири, педогог, жамоат арбоби, болалар адабиётининг юзага келишига катта ҳисса қўшган олим. У 1878-йилда Тошкентда дунёга келган.

Абдулла Авлониий бошланғич диний мактабда ўқиди. Илм-фанни севди. У 14 ёшдан бошлаб шеър ёзишни машқ қилди. Ўз халқини илмли қилишни ўзининг фуқаролик бурчи деб билди. 1904-йилда Мирободда мактаб очди. Мактаблар учун (китоблар) дарслик ёзди. Масалан, «Биринчи муаллим», «Иккинчи муаллим», «Мактаб гулистони» китоблари фикримиз далилидир.

Абдулла Авлониё шоир, режиссёр, таржимон, актёр, жамоатчи ўқитувчи-профессор сифатида халқимиз қалбида сақланиб қолди.

Абдулла Авлониё 1934-йилда вафот этган.

«Ватанни суймак» ҳикояси «Болаларга» тўпамидан олинган. (Иложи бўлса, ўқитувчи тўпамидан мавзунни ўқиб беради).

4. Луғат устида ишлаш:

уюр – биялар тўдаси;

гўша – одамлар назаридан узоқ ер, турар жой.

5. Кўргазмадан фойдаланиш: ўқитувчи Ўзбекистон харитасидан Арабистоннинг қаерга жойлашганини кўрсатади.

6. Ҳикоя билан таништириш. Ўқувчиларга матнни ичда ўқиш топширилади. Топшириқ бажарилгач, ҳикоя ўқувчиларга навбати билан ифодали ўқитилади ва сўзлатилади. Матнни ўқиш жараёнида кўчма ёзув тахтасига ёзилган *хайвонлар, туркистонликлар, араблар* сўзларига ўқувчилар диққати тортилади. Сўзлаш давомида шу сўзлардан фойдаланиш уқтирилади.

7. Ўқувчиларнинг ҳикоя юзасидан қай даражада тушунчага эга бўлганликларини аниқлаш мақсадида қуйидаги саволлар асосида суҳбат ўтказилади:

- Матнда хайвонлар ҳақида нималар дейилган?
- Араблар ҳақида-чи?
- Нима учун ҳар ким ўз Ватанини жонидан ортиқ севади?

8. Мақол устида ишлаш.

+уйидаги мақол мазмунини очиб беринг: «Ўзга юртда султон бўлгунча, ўз юртингда гадо бўл».

Агар ўқувчилар мақол мазмунини очишга қийналсалар, у ҳолда ўқитувчи ёрдам беради. Яъни: Султон деганда юрт подшоҳи тушунилади. Подшо ўзига-ўзи хўжайин. Унинг буйруқларини ҳамма бажаради. Халқ унга бўйсунди. Лекин Султон ўз юртини ташлаб кетиб, бошқа юртда султон бўлса ҳам, кўнглининг бир четида армон бўлади. Бу армон туғилиб ўсган юртидан узоқдалигидан, халқидан ажралгандан афсусланиб яшашидир.

Чўпон-чи? Чўпон бировларнинг молини боқиб кун кўради. Лекин ўз юртида, ўз туғилган жойида шод-хуррам яшайди. Чўпон ўзини бахтли ҳисоблайди. Шундан «Ўзга юртда султон бўлгунча, ўз юртингда гадо бўл» мақоли мавжуд.

Шу ўринда шоҳ Бобурнинг Ҳиндистонда подшоҳ бўлиб яшаса ҳам, ўз юрти Андижонни соғиниб яшагани, Андижонга келолмай армон билан оламдан ўтгани эслатилади. Шеърини парча ўқилади. Бу орқали ўқувчилар қалбида Ватанни севиш, унга муҳаббат қўйиш, ундан кечмаслик туйғусини синдириш учун йўл очиб борилади.

9. Ўқувчилар матн мазмунини пухта ўзлаштириб олишлари учун мавзу мустаҳкамланади.

10. Ўқитувчи ўқувчиларга :

1. «Нима учун Ватан мўътабар?» 2. «Ватанга муҳаббат нимадан бошланади?» каби саволларга жавобни Хуршид Давроннинг «Ватан мўътабардир» ҳикоясидан топилажани айтиди. Ҳикояни ичда ўқиш топширилади.

11. Топшириқ бажарилгач, ўқувчиларга ҳикоя мазмунини қай даражада ўзлаштирганликларини аниқлаш мақсадида суҳбат ўтказилади. Суҳбат учун саволлар ва топшириқлар:

- Мўътабар сўзи қандай маънони билдиради?
- Нега инсон учун ватан мўътабар?
- Ватан қаердан бошланади?
- Биз ватанни севишни кимлардан ўрганмоғимиз керак? Жавобингизни ҳикоядан ўқиб исботланг.

Ўқитувчи ўқувчилар жавобини тўлдиради ва «Меҳриғиё» сўзига изох беради. «Меҳриғиё» - ўсимлик. У хушбўй, ёқимли ҳид таратади. Шунинг учун ҳам шу гулни севади, қадрлайди. Муаллиф ватанни ана шу Меҳриғиёга ўхшатган.

12. Ўқитувчи мавзунини мустаҳкамлаш учун саволларга жавоб олиб, лозим бўлса тўлдиради.

- Муаллифнинг фикрига қандай қарайсиз?
- Нима учун Она ватан дейилади?

13. Дарсни якунлаш учун саволлар:

- Бугунги дарсда қандай асарлар ўқидик?
- Бугунги дарсдан нималарни билиб олдингиз?

14. Уйга вазифа: «Ватанни суймак», «Ватан мўътабардир» ҳикояларини ўқиб матнга тааллуқли савол ва топшириқларга жавоб топиш, «Ватанимизни севамиз» мавзусида иншо ёзишга тайёрланиш.

ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ

Халқ оғзаки ижоди халқнинг турмуш тажрибалари асосида юзага келган. У меҳнат жараёни билан боғлиқ. Халқ шу меҳнат жараёнининг турли шароитларига мос равишда болалар учун эртақ, қўшиқ, топишмоқ, мақоллар яратган. Уларни болалар жуда севиб ўқийдилар.

Халқ оғзаки ижодида, яъни эртақда яхшилик ёмонлик устидан, тўғрилиқ эгрилик устидан ғалаба қилади. Меҳнаткаш халқнинг турли орзу-истаклари ҳикоя қилинади.

Қўшиқ турли даврдаги ҳаётга ва маросимларига мос равишда яратилади. Қўшиқларда халқнинг орзу-истаклари ўз аксини топди. Масалан, “Ёр-ёр”, “Читтигул”, “Лайлак келди”.

Қўшиқ ўқувчиларнинг нафосатини ўстириб уларни ҳаётга муҳаббат, ватанпарварлик, дўстлик каби фазилатлар руҳида тарбиялайди.

Ўқувчиларда ифодали ўқиш ва ифодали нутқ малакаларини ҳосил қилишда ва уни такомиллаштиришда доно халқимиз томонидан яратилган мақол ва топишмоқлардан ҳам фойдаланилади.

Топишмоқлар устида ишлаш ўқувчиларни мустақил фикрлашга ўргатади, зехнини ўстирди, луғат бойлигини ўстиради, ифодали ўқишга ўргатади.

Мақоллар халқ томонидан яратилган ихчам ва тимсолли, чуқур маъноли гаплардан иборат. Ўқувчиларга ростўйлик, дўстлик, меҳрибонлик, меҳнатсеварлик, тўғрилиқ каби фазилатларни сингдиришда мақоллар муҳим аҳамиятга эга. Уларда энг яхши инсоний фазилатлар улуғланади. Ўқувчиларнинг маънавий камол топишига ёрдам беради.

Мақоллар ва топишмоқларни ўрганишга алоҳида соат ажратилмайди. Дарсларда мақоллардан ўрганилаётган бадиий мазмунига боғлаб, матн юзасидан хулосалар чиқаришда, мустақил ишлашда фойдаланилади.

Кичик ёшдаги ўқувчиларнинг севиб, қизиқиб ўқийдиган асарлари эртақлардир. Айниқса, ҳайвонлар ҳақидаги эртақларни болалар зўр қизиқиш билан ўқийдилар. Эртақдаги мард, кучли, довюрак қаҳрамонлар,

яхшилиқнинг ёвузлик устидан ғалабаси болаларни ўзига тортади. Тимсолларнинг хатти-ҳаракатларига қараб эртаклардан фойдаланилади.

Масалларни ўрганиш ўқувчиларга ахлоқий таълим беришда асосий воситалардан бири сифатида хизмат қилади. «Масал, ахлоқий мазмунни киноявий образлар орқали акс эттирадиган бадий асардир. У кўпроқ шеърий йўлда ёзилади. Масалда инсонларга хос хусусиятлар киноявий образлар – хайвонлар, жониворлар ва ўсимликлар дунёсига кўчирилади. Кўпинча масалнинг кириш қисмида, баъзан охирида киссадан ҳисса, яъни ибратли хулоса чиқарилади».

Мавзу: +ЎШИ+ - ХАЛ+ О/ЗАКИ ИЖОДИ

Дарс материали: Дарсликнинг 29-бетидаги халқ қўшиқлари.

Дарс мақсадлари:

Таълимий мақсад: «+ўшиқ» (29-бетидаги)ни ўқиш. +ўшиқнинг турли мазмунда бўлишини тушунтириш.

Тарбиявий мақсад: ўқувчиларнинг санъатга, Мусиқага бўлган кизиқишини шакллантириш.

Ривожлантирувчи мақсад: ўқувчиларнинг турли жанрдаги асарларни ўқиш малакаларини шакллантириш ва ўқувчилар нутқини ўстириш.

Дарснинг бориши: Дарс 3- синф «Ўқиш китоби»нинг 29-бетида берилган расм юзасидан суҳбат ўтказишдан бошланади. Бунинг учун аввал ўқувчилар расмни кузатадилар. Нималар тасвирланганлигини аниқлайдилар. Шундан сўнг ўқитувчи ўқувчиларга қуйидаги саволни беради:

- Расмда нималар тасвирланган?

(Жавоб:- Расмда дoston қуйловчи бахши, ҳумо қуши, эртакларда учрайдиган тулпорлар тасвирланган).

Сўнгра ўқувчилардан билган қўшиқларини айтиш сўралади. Масалан, «Читти гул»ни айтадилар:

<i>Читти гулэй, читти гул,</i>	<i>+ўлинг гулбоғда бўлсин,</i>
<i>Этагингга гул босдим.</i>	<i>Белинг белбоғда бўлсин.</i>
<i>Ҳаю читти гул,</i>	<i>Ҳаю читти гул, Ҳаю читти гул. Ҳаю</i>

читти гул.

Сўнг ўқитувчи муаллифи ёзилган ва муаллифи ёзилмаган қўшиқларга ўқувчилар диққатини қаратади. Муаллифи бор қўшиқ бир киши томонидан ёзилган бўлади. Муаллифи йўқ қўшиқ халқ томонидан яратилган. Сўнг халқ томонидан яратилган қўшиқ ва эртаклар халқ оғзаки ижоди ҳисобланиши тушунтирилади.

Шундан сўнг ўқитувчи дарсликдаги биринчи қўшиқни ўқувчиларга ўқитади ёки ёд олган ўқувчи бўлса, қуйга солиб айтади. Ўқитувчи ўқувчилардан қўшиқ қайси мавсумга мослиги унда нималар қуйланганлиги сўрайди ва улар жавобини тўлдиради.

Ўқувчиларга қўшиқнинг иккинчиси яъни «Хей, лола» ичида ўқиш топширилади. Тўхтамларга риоя қилиш, охангини лниклаш, ифодали ўқишга тайёрланиш айтади. Сўнг бир неча ўқувчига ифодали ўқитилади. Ҳар бир сатр таҳлил қилинади, мазмуни ҳақида ўқувчилардан сўралади. Ўқувчилар фикри

Ўқитувчи томонидан тўлдирилади. кўшиқда юрт тинч бўлиши, одамлар осойишта ҳаёт кечириши, халқнинг орзу-умидлари куйланади.

Чунки, халқимиз ўтмишида амирлар, беклар, хонлар ва хорижий давлатлар томонидан жабр-зулм тортган, азоб-уқубатда яшаган. Шунинг учун ҳам ўтмишда халқ ўз ҳаётида норозилигини ифодалаб кўшиқлар яратган.

Ҳозирги вақтда яратилган кўшиқларнинг мазмуни ўзгарган.

Масалан, «Она битта- Ватан ягона» бўлишида кимнинг қайси кўшигини ўрганган Эдик? (Анвар Обиджоннинг «Ўктам авлод» ва Кавсар Турдиеванинг «Дунёни сақлар болалар» кўшигини ўрганган Эдик).

Уйга вазифа: Дарсликнинг 29-бетидаги кўшиқни ўқиш ва ёд олиш.

Мавзу: МАРД – МАЙДОНДА СИНАЛАР

(биринчи дарс)

Мавзу ҳажми катта ва янги жанр бўлганлиги учун 2 соат ўрганилади.

Дарс материали: «Рустамхон» достонидан олинган парча. Эргаш Жуманбулбул ўғлининг расми, «Рустамхон» достони (Китоб).

Дарснинг мақсадлари:

Таълимий мақсад: Эргаш Жуманбулбулнинг «Рустамхон» достонидан олинган парчани ўқиш.

Тарбиявий мақсад: Эргаш Жуманбулбулнинг «Рустамхон» достонини ўқиш орқали мардлик, жасурлик фазилатларини ўқувчилар қалбига сингдириш.

Ривожлантирувчи мақсад: Ўқувчиларда достон ўқиш техникаси ва унинг мазмунини ҳикоя қилиб бериш маҳоратини таркиб топтириш.

Дарс методи: тушунтириш, ҳикоя, суҳбат, кўргазмали мустақил иш, аклий ҳужум.

Дарснинг бориши:

1. Ўтган дарсда ўтилган «Донишманд йигит» эртаги юзасидан ўқувчилар билимини текшириш (35-бетдаги), савол ва топшириқларга жавоб олиш билан баҳолаш ҳамда мавзунини такрорлаш.

Ўқитувчи ўқувчилардан халқ оғзаки ижодига доир қандай асарларини ўқиганлигини сўрайди. Тегишли жавоб олади. Достонлар ҳам халқ оғзаки ижоди ҳақида ҳисобланиши гапириб янги мавзуга боғлайди.

2. Янги мавзу: «Рустамхон» достонини ўқиш.

3. Асарни ўқишга тайёрлаш.

Ўқитувчи учун:

Эргаш Жуманбулбул ўғли

«Рустамхон» достонини Эргаш Жуманбулбул ўғли куйлаган. Эргашнинг ота – боболари бахши бўлганлар. Улар ҳам достон термаларини куйлаганлар.

Эргаш шоирнинг отаси Жуман бахши жуда чиройли ва ёқимли куйлаган. Шунинг учун эл орасида Жуманбулбул деб ном олган. Эргаш 100 дан ортиқ достонни ёд билган. Унинг бошқа бахшилардан фарқи бор. Фарқи шуки, у мактаб, мадрасада ўқиган, атрофлича билим олган. Шоир достонларни куйлашдан ташқари ўзи ҳам ижод қилган.

Эргаш шоирнинг меҳр билан севиб ёд айтган ва ёзган асарларидан бири «Рустамхон» достонидир.

4. Янги мавзу: «Рустамхон» достони билан таништириш. Ўқитувчи дарсликдаги достондан олинган парчадан «...Рустам ов овлаб келар, онаси куйдириб - пиширар» (36-бет)гача ўқиб беради.

5. Луғат устида ишлаш:

суюкли рафиқаси – севикли, яхши кўрган хотини;

гашилик қила бошлабди – кўра олмади;

арзнома- илтимоснома, ариза.

Ўқувчилар маъноси кийин сўз ва сўз бирикмалари билан, изоҳи билан дафтарга ёзиб оладилар.

6. Достонни ўқувчиларга қайта ўқитиш.

Ўқитувчи ўқувчиларга достонни ичда ўқиб, мазмунини ва иштрок этувчилар номини эслаб қолиш вазифасини беради.

7. Ўқилганлар юзасидан ўқувчиларнинг тушунчаларини ҳисобга олиш.

Ақлий ҳужум ўтказиш учун савол ва топшириқлар:

- достондаги қайси давр ва қаердаги воқеа тасвирланган.

- достонда кимлар иштрок этди? (Жавоб: Султонхон, Ҳуройим, Кундошлар, Момогул, мастон).

Ўқитувчи эса ёзув тахтасига бу номларни ёзиб боради.

- Нима учун Оқ тош мамлакатида Ҳуройим подшолик қила бошлади?

- Момогул ким? У нима иш қилади?

- Султонхон қандай мазмунда фармон берди?

- Фармон бажарилдими? Нима учун?

- Она – бола қаерда яшай бошладилар?

8. Достонни турли топшириқлар билан қайта ўқиш:

Ўқитувчи ўқувчиларга достондан ўқиб ўрганилган бўлимга сарлавҳа топишни буюради. Ўқувчилар ўқитувчи ҳамкорлигида сарлавҳа топадилар. Топилган сарлавҳалардан маъқули, синф ёзув тахтасига ёзилади («Султонхон сафарда»). Топшириқ бажарилгач, ўқитувчи ўқувчиларга: «Султон сафарда» бўлимини навбат билан ифодали ўқиб, уни мазмунли қисмларга ажратиш, режа тузиш вазифасини беради. Бунинг учун ёзув тахтадаги саволларга жавоб бўладиган ўринларни аниқлаш топшириғи берилади.

- Нима сабабдан Ҳуройим подшо бўлди?

- Кундошлар ва Момогул мастон қандай хийла ишлатди?

- Нима учун Ҳуройимни дор остига олиб келдилар?

Сўнг аниқланган қисмларга ўқувчилар билан ҳамкорликда сарлавҳа топилади. Айтилган сарлавҳалардан мосини ўқитувчи ёзув тахтасига ёзиб боради.

- Кейинги («...Султонхондан зиёда иш юрита бошлади») қисмига қандай сарлавҳа қўйиш мумкин? («Ҳуройим подшо бўлди»).

- «Кундан кун ойдан ой ўтиб...» дан то «Султонхон томон» гача бўлган иккинчи қисмга сарлавҳа топдингиз? («Момогулнинг хийласи»).

- «Султон хатни ўқиб...»дан «...Ҳайдаб борибдилар» гача бўлган учинчи қисмга қандай сарлавҳа қўйдингиз? («Султонхон фармон берди»).

- «Онаси ҳақидаги хабар...» дан «...онаси куйдириб пиширарди» гача бўлган тўртинчи қисмга қандай сарлавҳа қўйилди? («Баҳра тоғида»).

Натижада қуйидагича режа ҳосил бўлади:

Режа:

1. Хуройим подшо бўлди.
2. Момогулнинг хийласи.
3. Султонхон фармон берди.
4. Бахра тоғида.

9. Режа асосида қайта ҳикоялатиш.

10. Дарсда ўрганилганларни мустаҳкамлаш учун саволлар :

- Сизга дostonдаги қайси тимсоллар ёқди? Нима учун?
- +айси бири ёқмади? Нима учун?
- Султонхонга қилган ишларига қараб қандай баҳо берасиз?

11. Мавзуга мос мақоллар ишлаш.

Матнда «Мард сўзидан, йўлбарс изидан бурилмайди» мақолини топиб ўқиш ва таҳлил қилиш. Шунингдек ўқувчилар мавзуга мос айtilган мақоллар ҳам айtilади ва дарсга яқун ясалади.

12. Уйга вазифа: «Рустамхон» дostonини ўқиш, мазмунини сўзлашга тайёрланиш, ўқиганлари юзасидан саволлар тузиш.

Мавзу: МАРД МАЙДОНДА СИНАЛАР

(Иккинчи дарс)

Дарс материали: «Рустамхон» дostonидан олинган парча. ЎТВ.

Дарснинг мақсадлари:

Таълимий мақсад: «Рустамхон» дostonидан олинган парчанинг давомини ўқиш.

Тарбиявий мақсад: Дostonдаги Рустам тимсолида инсонпарварлик, мардлик, жасурлик каби фазилатларни ёшлар қалбига сингдириш.

Ривожлантирувчи мақсад: Дostonни ўқиш ва ҳикоч қилишга ўргатиш. Ўқувчиларнинг боғланишли нутқини ўстириш.

Дарс методи: тушунтириш, суҳбат, кўргазмали ЎТВ, ақлий ҳужум.

Дарснинг бориши:

1. Ўтилган мавзу «Рустамхон» дostonидан олинган ва «Султонхон овда» деб номланган парчадан танлаб ўқиш, мазмунини ақлий ҳужум асосида сўраш ва ўқувчиларни билимини баҳолаш.

Ақлий ҳужум:

1. «Рустамхон» дostonини ким ёзган?
2. Дostonда кимлар қатнашади?
3. Дostonда қаердаги воқеа акс этган?
4. Султонхон қаерга жўнади? Нима учун?
5. Султонхоннинг ўрнига ким подшо бўлди?
6. Хуройимни кимлар кўра олмади? Улар нима қилди?
7. Мастон қандай хийла ишлатди?
8. Султонхон фармонда нима деган?
9. Онани ўлимдан ким қутқарди? Рустам ким?

«Султонхон овда» бўлимидан танлаб ўқитиш:

- Султонхоннинг сафарга жўнаш олдидан айтган гапларини ўқиб беринг.
- Кундошларнинг Мاستонга айтган гапини ўқинг.
- Жаллодларнинг қилган ишлари тасвирланган ўринни ўқиб беринг.

2. Янги мавзу: «Рустамхон» достонини «Кундан кун, ойдан ой ўтибди...» дан бошлаб ўқиш.

3. Ўқувчиларни достонни ўқишга тайёрлаш.

Ўқитувчи: достонни «Кундан кун, ойдан ой ўтибди» дан бошланган ўрнини магнит тасмасидан эшиттиради. Ўқувчилардан ҳикоя қилиб берилган ўринлар ва шеърини лавҳаларнинг ўқилишига диққат қилиш талаб этилади.

4. Луғат устида ишлаш. +уйидаги сўз ва сўз бирикмаларини изоҳи билан ўқувчилар дафтарларига ёзиб оладилар:

қир – баланд текислик, ер, дашт;

белдор–бели йўғон, бели бақувват, кучли, ясси тепалик маъносида;

изидан бурилмайди –орқасига қайтмайди;

бўсага – остона.

5. Ўқитувчи ўқувчиларга достондан олинган парчанинг «кундан кун, ойдан ой ўтибди» бўлимига сарлавҳа топиш вазифасини беради. Ўқувчилар ўқитувчи ёрдамида сарлавҳа топадилар. Маъқули синф тахтасига ёзилади. («Рустамхон ўтовга дуч келди»).

6. Бадиий ифодалар устида ишлаш. Саволлар: «...Ҳар ким ҳуснини кўрса ақли кетиб қолгудай» жумласини қандай тушундингиз: (Жавоб: - юзи хаддан ташқари чиройли экан, уни кўрган одам ақли ҳушини йўқотиб ўзидан кетиб қолар экан. Бу гапда қиз юзининг чиройли эканлиги ошириб тасвирланган. Бу билан Эргаш шоир қизнинг жуда ҳам чиройи эканлигини кўрсатишга ҳаракат қилган).

7. +айта ўқиш достоннинг «Рустамхон ўтовга дуч келди» бўлимини роғларга бўлиб ўқиш учун тайёрланиш.

8. Достон юзасидан ўқувчилар тушунчасини қуйидаги савол-жавоб орқали ҳисобга олиш:

- Нима учун Рустам ўтовга дуч келди?
- Рустам нимадан ҳайрон бўлиб қолди?
- «Мард сўзидан, йўлбарс изидан бурилмайди», деган гапни ким айтди?

9. Китобнинг 38-бетидаги расм устида ишлаш. Ўқитувчи ўқувчилардан қуйидаги топшириқларга жавоб олади:

- Расмни кузатинг, кўрганларингизни эслаб қолинг.
- Рустамнинг аждаҳо билан олишув тасвирини сўзланг.
- Сизнинг кўз олдингизда Рустам қандай гавдаланди? Айтинг.

10. Режа асосида қайта ҳикоялатиш. Ўқитувчи қуйидаги режани ёзув тахтасига ёзади:

Режа:

1. Хуройим подшо бўлди.
2. Момогулнинг ҳийласи.
3. Султонхон фармон берди.
4. Баҳра тоғида.
5. Рустам ўтовга дуч келди.

6. Аждар билан олишув.
11. Мавзуни мустаҳкамлаш:

...Аждаҳодан сира мендан кам дема...

Насиб этса, от ўйнатиб борарман,

Аждаҳони неча бўлак қиларман.

сатрларида Рустамнинг қандай фазилатлар акс этирилган? – Ўйланг, сиз Рустамнинг кўриниш ва хатти-харакатларига қараб қандай баҳо берасиз? (Ўқувчилардан: - Рустамнинг мард, жасур, кўркмас, инсонпарвар, меҳрибондир. У фақат ўз ҳаётини ўйламайди, балки бошқаларнинг ҳам ҳаётини ўйлайди, - деган баҳо беришлари кутилади).

- Рустамхон сизга ёқдими? Нима учун? – саволларга жавоб олиб мавзу мустаҳкамланади.

12. – Достонни ўқиб қандай хулосага келдингиз? – саволига жавоб олиш билан дарс якунланади.

13. Уйга вазифа: Достонни ўқиш яхлит ҳикоялашга ўргатиш ва мавзуга оид (мардлик, инсонпарварлик ҳақида) мақоллар билиб келиш.

Мавзу: ХУШМУОМАЛА БЎЛИНГ

Дарс материали: «Чумоли ва типратикон» масали, хатжилдлар.

Дарснинг мақсадлари:

Таълимий мақсад: «Чумоли ва типратикон» масалини ўқиш. Ўқиш дарслари орқали ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш. Дарсда ўқувчиларни фаоллаштириш. Бошловчи ролида бўлишга, уларни баркамол шахс сифатида вояга етишга кўмаклаштириш.

Тарбиявий мақсад: Ўқувчиларни хушмуомалаликка, ўзгаларни ҳурматлашга ўргатиш ва ҳалоллик руҳида тарбиялаш. Уларда нутқ маданиятини шакллантириш ҳамда уни ҳаётга қўллай олишни ўргатиш.

Ривожлантирувчи мақсад: Яхши ўқиш сифат малакаларини ривожлантириш.

Дарс методи: Гуруҳлар билан ишлаш.

Дарснинг бориши: Керакли асос яратилади. «Чумоли ва типратикон» мавзуи бўйича ўқувчилар мустақил тайёрланиши учун олинган уларга қизиқарли ва муаммоли саволлар берилади. Таркатма материаллар ва мавзуга оид материал ҳамда синф стол-стуллари, гуруҳлар қулай жойлашиши учун тайёрлаб олинади.

Саволлар:

1. Масал мазмунини сўзлаб беринг.
2. Масалда иштрок этувчиларни айтинг.
3. Типратикон ва унинг болаларига қандай баҳо берасиз?
4. Чумоли типратикондан нима учун руҳсат сўради?
5. Чумолига қандай баҳо берасиз?
6. Типратикон болалари чумолининг орқасидан нима деб кулишди? Улар тўғри иш қилдими?
7. Масалдаги мақолни ёд айтинг. Мақол мазмунини тушунтириб беринг.
8. «Баднафс» сўзини қандай тушундингиз?
9. Типратикон нима учун кўркиб-писиб инига жўнади?
10. Чумоли орқасига қараб типратикон ва унинг болаларига нима деди?
11. Масалдаги қайси тимсол сизга ёқди?

12. Масал мазмунига мос мақол айтинг.

Гуруҳларга бўлиниш. Ўқувчиларни 10 кишидан жамлаб уч гуруҳга бўлиш мумкин. (Буни ўқувчиларнинг жами сонини ҳисобга олган ҳолда синф имкониятига қараб ажратилади).

Синф ўқувчиларини ранжитмаслик мақсадида уларни эстетик дид нуқтаи назаридан келишмовчиликсиз гуруҳларга бўлишда ўқитувчи қуйидаги шиларни амалга оширади. Масалан, ўқитувчи синфдаги ўқувчиларнинг жами сонини ҳисобга олиб, олдида уч хил рангдаги қоғозлардан ҳар хил шаклдаги кичкина ҳажмли расмлар, яъни қизил олма, сариқ жўжа, қўқ ғоз кабиларни тайёрлаб қўяди. Таёрланган уч хил расмлар ўқувчиларга тарқатилади.

Бунда ҳар бир ўқувчига ихтиёрий равишда ўзи хоҳлаган рангдаги кесма расмлардан бирини танлаб олиш ҳуқуқи берилади. Ўқувчилар танлаб олган рангли кесма расмлар орқали ўқитувчи ўқувчиларни гуруҳларга ажратади.

+изил олма расми – 1 гуруҳ;

сариқ жўжа расми – 2 гуруҳ;

қўқ ғоз расми – 3 гуруҳ .

Ўқитувчи мавзу бўйича ўқувчиларга қисқа мазмунли йўлланма- кўрсатма беради.

Ўқитувчи бугунги ўқиш дарсининг ҳар доимидан бошқачароқ тарзда ўтиши яъни ўқувчиларнинг мустақил фикрлай олиш қобилиятини мустақил равишда янги мавзунини ўқиб, ўртоқларига қай даражада тушунтириб бера олишини текширишни тушунтиради. Ҳар бир гуруҳ ўзига жойга ўтиради ва ўз сардор, котибларини белгилаб беради. Сардорлар гуруҳни бошқариши, котиблар эса гуруҳ аъзоларининг фикрларини ҳисобга олиб бориши тушунтирилади. Шу тарзда ўқитувчи ўқувчиларга дарсининг мақсадини тушунтириб беради. Кейин ҳар бир гуруҳга хатжилдлар тарқатилади. Уларга «Чумоли ва типратикон» масали юзасидан тузилган саволлар жойлаштирилган (Бошланғич синф ўқувчилари ёш бўлганлиги учун гуруҳ фикрини ўқитувчи ҳисобга олади).

Гуруҳ сардорлари тарқатма саволларни танлаб олиши ва саволларга белгиланган муддатда жавоб беришлари тушунтирилади.

Хатжилддаги саволлар тахминан қуйидагича бўлиши мумкин:

1-хатжилд

1. Масал мазмунини қисқа сўзлаб беринг.

2. Типратикон болалари чумолига қарата нима деди? Сиз чумолига нисбатан шу сўзни ишлатармидингиз? Нима учун?

2- хатжилд

1. Масалда нима ҳақида гап боради?

2. «Баднафс» сўзини қандай тушундингиз? Унинг ўрнида яна қандай сўз ишлатиш мумкин?

3-хатжилд

1. Масалда иштроқ этувчиларни айтинг. Ҳаётда шундай одамлар борми?

2. Масалдаги мақолни ёд айтинг ва мазмунини тушунтиринг.

4-хатжилд

1. Масалдаги қайси тимсол сизга ёқди? Нима учун?

2. Мақолдаги «жонсарақ», «шерюрак» сўзларининг ўрнида яна қандай сўз ишлатиш мумкин?

5-хатжилд

1. Типратикон нима учун кўрқиб-писиб инига жўнади?
2. Чумолига қандай бақо берасиз? Типратикон ва унинг болаларига-чи?

6-хатжилд

1. Чумоли орқасига қараб типратикон ва унинг болаларига нима деди?
2. Масал мазмунига мос мақол айтинг.

Тарқатилган саволлар бўйича ҳар бир гуруҳ аъзолари бир-бири билан фикр алмашади ҳамда баҳс-мунозара орқали жавоблар тайёрлайдилар. Бунда ҳар бир гуруҳда сайланган котиб гуруҳ катнашчилари томонидан айтилган жавобларни ёзади. Сардорлар эса гуруҳ ишини жонлантиради.

Фикр алмашув ва баҳс-мунозара учун ажратилган вақт ўз поёнига етгандан сўнг, ҳар бир гуруҳ сардори ва аъзолари навбатма-навбат берилган саволлар юзасидан сўзга чиқади. Бошқа гуруҳлар томонидан берилган қўшимча саволларга жавоб беришади (албатта гуруҳ аъзолари билан биргаликда).

Дарсни мустаҳкамлаш ва яқунлаш.

Ўқитувчи тўғрилиқ, ҳалоллик, меҳнатсеварлик, кишиларни қўпол сўзлар билан ранжитмаслик лозимлиги ҳақидаги фикрлар билан мавзунини мустаҳкамлайди ва дарсга яқун ясайди.

Ҳар бир гуруҳ аъзолари берилган вазифани ёритиб берганликлари ва саволларга аниқ, тўғри жавоб берганликлари муҳокама қилинади ва лозим бўлса ўқувчилар фикри ўқитувчи томонидан тўлдирилади. Ҳар бир ўқувчи дарс жараёнида катнашиш даражасига қараб баҳоланади. /олиб гуруҳ аъзолари тақдирланади.

Уйга вазифа: Масалдаги мақолани ёд олиш, «ҳалол», «шерюрак», «жонсарак», «баднафс» сўзларини дафтарларига ёзиш, имлосини ўрганиб келиш топширилади.

Хулоса қилиб айтганда, ўзбек мутафаккирларининг фозил шахс, комил инсон ҳақидаги фикрлари, ахлоқ-одоб ҳақидаги ғоялари ёшларнинг маънавий-ахлоқий сифатларини тарбиялашда қимматли дастуриламалдир. Модомики, шундай экан, улардан таълим-тарбияни такомиллаштиришда ҳамда ёшларни тарбиялашда айниқса, бошланғич синфлардан бошлаб кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Ёшларни бой маданий меросимиз, тарихий анъаналаримизга ва умуминсоний кадриятларга чуқур ҳурмат, ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган узлуксиз таълим тизимини ислоҳ этишнинг асосий вазифаларидан биридир.

Умумий ўрта таълимнинг қуйи босқичи ҳисобланган бошланғич таълим жараёнида ҳам умуммаданий ва ахлоқий кўникмалар шакллантириши лозимлиги давлат таълим стандартларида алоҳида қайд этилган бўлиб, ёш авлод қалбига одоб-ахлоқ меъёрларини сингдириш бошқа фанлар билан бир қаторда асосан «Ўқиш» ўқув фанини ўқитиш жараёнида амалга оширилади. «Ўқиш» дарслари ўқувчиларни халқимизнинг унитилаёзган бой тарихи, маданий мероси ҳамда кадриятлари билан чуқурроқ ва атрофлича таништириш имконини беради. Ва бу борада буюк алломалар ўғитларидан кенг фойдаланиш лозимлиги мазкур ўқув фани дастури вазифаларида алоҳида таъкидланади.

Шу мақсадни кўзлаб, биз куйида «Ўқиш» дарсларида баъзи мавзуларни янада кенгрок ёритиш имкониятлари борлигини ҳисобга олган ҳолда мутафаккир Ҳусайн Воиз Кошифийнинг «Футувватномаи Султоний ёхуд жавонмардлик тариқати» асаридан фойдаланишни ўқитувчиларимизга тавсия қиламиз.

Аввало, Ҳусайн Воиз Кошифий ҳақидаги айрим маълумотларни келтириб ўтамоқчи.

Қамолиддин Ҳусайн ибн Али Воиз Кошифий XV аср мутафаккирларидан бири бўлиб, у тахминан 1440 йилларда Хуросоннинг Сабзавор вилоятидаги Байҳақ туманида таваллуд топган. 1470 йилларда Абдурахмон Жомийнинг тавсияси билан Ҳирот шаҳрига келади ва бу ерда Алишер Навоий билан дўстона ижодий ҳамкорликда бўлади. Кошифий фалсафа, тилшунослик, адабиётшунослик, мусиқашунослик, диншуносликка доир кўплаб асарлар яратган. Унинг «Лубби лубоби Маснавий», «Маҳбуб ул-зуҳал», «Бадое ул-афкор фи саное-ул-ашъор», «Тафсири Ҳусайний», «Жавохирот тавсир» каби асарлари бунга ёрқин мисолдир. Кошифий педагогикага оид фикрларини «Ахлоқи Муҳсиний», «Анвои Сухайлий», «Рисолаи Хотамия», «Футувватнома Султоний ёхуд жавонмардлик тариқати» асарларида ифодалаган. Унинг араб, урду тилларида ёзган бу беназир мероси /арб ва Шарқ мамлакатларида ҳам севиб ўқилади. Воиз Кошифий нотик, олим, адиб, мударрис, моҳир хаттот сифатида ҳам шuhrат қозонди. У 1505 йилда Ҳирот шаҳрида вафот этди. Ҳусайн Воиз Кошифийнинг «Футувватномаи Султоний ёхуд жавонмардлик тариқати» номи асарида инсоний ахлоқ-одоб қоидалари батафсил баён қилинган бўлиб, бу бебаҳо меросимизни ёш авлод маънавияти тарбиясида таълим жараёнида қўллаш катта аҳамиятга эгадир.

1.2. Бошланғич таълимда алломаларимиз ижодини ўргатишни такомиллаштириш ва унинг аҳамияти

Ватан шундай муқаддас гўшаки, инсон унинг ривожини учун қўлдан келганча ҳисса қўшиши, унинг ҳимояси учун, керак бўлса, жонини фидо қилиши лозимдир.

Бизнинг гўзал Ўзбекистонимиз, жаннатмакон дийримиз, бизга берилган энг буюк неъмат бўлиши билан бирга буюк омонат ҳамдир. Биз уни авайлаб-асрашимиз, бу улғу неъматнинг қадрига етишимиз ва уни ҳар хил ғаразли кишиларнинг фитна-бузғунчилигидан ҳимоя қилишимиз лозим бўлади.

Мафкуравий полигонлар, ёд таъсирлар мавжудлиги ёшларимиздан соғлом эътиқодни тарбиялаш масаласига махсус педагогик муаммо сифатида астойдил киришиш заруратини кун тартибига қўйди.

Ислом таълимоти, хусусан, «урўни Қаримда ҳам ота-она, фарзандлик бурчи, инсоннинг ўз оиласи, уйи, маҳалласи, туғилиб-ўсган юртига меҳр қўйиши, Ватанига муҳаббат юксак инсоний фазилатлардан экани, ўзида бундай жиҳатларни мужассам қилган кишидан ҳеч қачон ҳоин чиқмаслиги кўп зикр этилган. Ҳеч бўлмаганда, «Ватанни севмоқ иймондандир» дейилган ҳикматни эсга олиш қифоя. Ундан Ватанига меҳри, муҳаббати йўқ кишида Аллоҳга бўлган меҳр ҳам нуқсонли бўлади, деган маънони англаш мумкин. Ватанни севиш инсонга хос табиий туйғу бўлгани учун Ислом дини уни имоннинг бир бўлаги деб қарайди.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўзининг ҳижратда бўлган давларида азиз ва муқаддас дийрини эслаб кўплаб шеърлар ёзган.

*Кўндин берики ёру диёрим йўқдир,
Бир лаҳзаву бир нафас қарорим йўқдир,
Келдим бу сори ўз ихтиёрим бирла,
Лекин борурумда ихтиёрим йўқдир.*

Бу ҳам, албатта, ҳар бир инсоннинг қалбида Ватанига, туғилиб ўсган диёрига муҳаббатли бўлиши табиий эканига, бу буюк неъматнинг қадрини, айниқса, ундан айрилганлар яхши тушунишини билдиради.

«Бир сиким она юрт тупроғининг қанчалар муқаддаслигини, Ватанидан айро яшамоқ қанчалар оғир эканлигини биз ўз она юртидан айрилган муҳожирзодалар яхши биламиз, - деб ёзади «Ватан қадрига етинг» номли дил изҳорида ватандошимиз Саид Абдурахмон. – Ўзга юртларда сарсон юришимизда, шул ғурбатга сабаб бўлган қатагон қурбонлари бўлган ота-боболаримиз ҳолини ҳам яхши тушунамиз. Ул гўзал юртда яшовчи азиз ака-укалар, опа-сингиллар ғурбатда муҳожир бўлиб юрган бизларнинг ҳозирги ҳолатимиздан ҳулоса чиқарсинлар. Ҳар бир нобакор инсонларга қулоқ солмасинлар. Мамлакатни нотинч қилдирган кишилардан ўзларини узоқ сакласинлар. Ўзларини биз қаби овора, сарсон қилмасинлар. Ватаннинг қадрига етсинлар. Ватансиз инсон мисоли қанотсиз қушга ўхшайди...»

Ватанни севиш, унинг қадрига етиш учун албатта, мусофир бўлиш керак экан-да, деган ҳулосага келмаслик керак. Бу борада ҳазрат Алишер Навоий шундай дейдилар:

*Ватан тарқини бир нафас ўйлама,
Яна ганжи ғурбат ҳавас айлама.*

Ёки ахлоқий поклик, ҳолатбарорлик ғояларини тарғиб этиб, илму маърифат ривожига муносиб ҳисса қўшган ва шу йўлда Ватан тараққиёти учун хизмат қилган Шайх Нажмиддин Кубронинг мўғул босқинчиларига қарши курашиб, юрт озодлиги йўлида қурбон бўлгани ҳам юқоридаги фикримизнинг ёрқин ифодасидир.

Президентимиз таъкидлаганларидек, «Жаҳон кенг, дунёда мамлакат кўп, лекин бу оламда бетакрор она юртимиз, Ўзбекистонимиз яқкаю ягона. Бу гўзал юрт, бу муқаддас замин фақат бизга ато этилган. Шу улуг туйғу ҳар биримизнинг дилимизга жо бўлиши, ҳаётимиз мазмунига айланиши лозим».

Бугунги кунда «Ўз уйингни ўзинг асра!», деган сўзларни тез-тез эшитамиз. Юртимиздаги тинчлик, барқарорликни кўролмайдиган, турли ғараз ниятларни кўзлаб, ўзга мамлакатлардаги диний қарашлар ниқобида ҳаракат қилаётган ёвуз кучлар мавжуд бўлган бир пайтда огоҳ ва сергак бўлишга чакирувчи бу сўзларда ҳам ҳар биримизнинг Ватан, Юрт тақдирига дахлдорлигимиз, давлатимизнинг буюк келажагига бўлган ҳалқимизнинг мустаҳкам эътиқоди ўз ифодасини топган.

Оиланинг муқаддаслиги, унинг аъзолари ўртасидаги муносабатнинг ёшлар тарбиясидаги ўрни ҳам бунинг ёрқин исботидир.

Оилани муқаддас билиш ҳаммамизнинг бурчимиз. Зеро, оила муҳити қанчалик мусаффо бўлса, унда тарбия топган фарзандлар ҳам шунчалик пок ва беғубор бўладилар. Фарзандлар гўзал ахлоқли, одобли бўлишлари учун улар аввало оилада тўғри тарбияланиши керак.

Фарзандларни ёшликларида катталарга нисбатан ҳурмат-эҳтиром, кичикларга нисбатан иззат-иқром руҳида тарбиялаш асл миллий қадриятларимиздан ҳисобланади. Бунда ака-укалар ва опа-сингиллар ўртасидаги муносабат муҳим аҳамиятга эга. Ака-ука ва опа-сингиллар ўзаро иноқ бўлишлари, қариндошлик ришталарини мустаҳкам боғлашлари, мусибатларига ҳамдард бўлиб, шодликларига шерик бўлишлари

зарур. Зеро, ёшлида ўзаро меҳр-шафқатли қилиб тарбияланган болалар, улғайганларида ҳам бир-бирига оқибатли бўладилар.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ота-онани ҳурматлашни, уларга эҳтиром, меҳр кўрсатишни қайта-қайта уқтирганлар. Ровийлар бу ҳақда Расулуллоҳдан жуда кўп ҳадислар ривоят қилишган. «Жаннат оналар оёғи остидадир» ҳадисида ана шу ҳолатлар ўз ифодасини топган.

Одатда, қариси бор хонадонни фойзли оила, уйида қари онаси ва отаси бор кишини энг бадавлат киши, дейишади. Халқимизнинг «+ариси бор уйнинг – париси бор», деган ҳикматли сўзлари ҳам ўзининг қисқа ва ёрқин ифодасини топган дейиш мумкин.

Айни пайтда, отага нисбатан ҳурмат-эътибор ҳам юксак фазилат саналади. Ислом дини отага итоат қилмоқ - Аллоҳга итоат қилмоқлик, отани норози қилиш Аллоҳни норози қилиш билан баробар ҳисоблайди. Имом ал-Бухорий ўзларининг Пайғамбар (с.а.в.)дан ривоят қилинган ҳадиси шарифда: «Ота-оналарининг кексалик вақтида ҳар иккиси ёки бири бўлмаганда бошқасини рози қила олмаган фарзанд хор бўлсин, хор бўлсин ва яна хор бўлсин» деганларини таъкидлаганлар.

Яна Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос (р.а.) нинг ривоятларига кўра жаноби Расулуллоҳ: «Одам қиладиган гуноҳи азимлардан бири – ота-онасини ҳақорат қилмоқликдир!» дедилар.

Фарқад ус-Санжий айтдилар: «Баъзи китобларда ўқидимки, боланинг ота-она ҳузурида изнсиз гапирмоқлиги, олдиларида юрмоқлиги макбул эмасдир».

Ислом дини қарияларни ҳурмат қилишга, уларнинг иззат-икромини ўрнига қўйишга буюради. Аллоҳ таоло +уръони Каримда кексалик ёшига етган ота-оналаримизга қандай муомалада бўлишимиз ҳақида шундай марҳамат қилади: «Раббингиз, Унинг ўзигагина ибодат қилишларингизни ҳамда ота-онага яхшилик қилишни амр этди. (Эй, инсон) Агар уларнинг бири ёки ҳар иккиси ҳузурингда кексалик ёшига етсалар, уларга «уф!..» дема ва уларни жеркима! Уларга (доимо) ёқимли сўз айт. Улар (ота-она) учун меҳрибонлик хорлик қанотини паст тут, ҳоқисор бўл, Парвардигорим, мени (улар) гўдақлик чоғимдан тарбиялаб ўстирганларидек, Сен ҳам уларга раҳм-шафқат қил» деб айт!»

Пайғамбар (а.с.) ҳузурларига бир саҳоба келиб сўрабдилар: «Эй Расулуллоҳ, менинг касалманд онам бор, уни ўзим овқатлантираман, сув ичираман, таҳорат қилдириб қўяман, орқамда опичлаб юраман. Шу ишим билан онамнинг менга қилган хизматлари ҳаққини тўла адо этибманми?» «Йўқ, юздан бирини адо этибсан, холос. Аммо яхши иш қилибсан. Аллоҳ ўзи шу оз ишингга кўп савоблар беради», дебдилар Расулуллоҳ (с.а.в.).

Юқорида келтирилган оятлар, ҳадислар ва ровийлар ривоятлари ота-оналарнинг ҳаётлик вақтларида розиликларини олиб, ҳурмат-эътиборларини ўрнига қўйишлик ва ҳаётдан кўз юмганидан сўнг фақат яхши сўзлаб билан эслашликка даъват қилади.

Айтилган ўғитларни азиз фарзандлар қалбларига жо қилсалар ва муҳтарам ота-оналарини ардоқлашлари зарурлигини қанчалик чуқур англасалар ҳамда ўз ҳаётий қоидаларига айлантирсалар, улар ҳам ёшлари улғайганда иззат-икромда азизу мукаррам бўладилар.

Узлуксиз таълим мазмуни ва тарбия тизими, хусусан, «Ўқиш» дарслари орқали ўқувчи-ёшларда Ватанга, халқига меҳр-муҳаббат, миллий ғурур, диний бағрикенглик, тинчликсеварлик, миллатлараро мулоқот маданияти, инсонпарварлик, мустақил ва теран фикрлилик, фидоийлик, юксак масъулият ва бурчни ҳис этиш, қалби поклик, мустаҳкам иродалик, ғоявий пишиқлик каби комил инсон учун зарур бўлган

феъл-атворлар миллий кадриятлар, диний-ахлокий ўғитлар, аجدодларимизнинг ўлмас мероси асосида шакллантириб борилса, мақсадга мувофиқ бўлади.

«Биз дарслик яратишга энг илғор ва энг шарафли вазифа сифатида қарашимиз, яхши дарслик яратган одамларни бошимизга кўтаришимиз керак». Бу – келажакимизнинг вориси бўлган ёш авлод тўғрисида тинмай ғамхўрлик қилаётган Юртбошимизнинг сўзлари. Дарҳақиқат, бугун ҳар томонлама етук, маънавий баркамол авлодни тарбиялаш ҳар қачонгидан ҳам муҳим. Шу боис дарсликлар янгиланмоқда, ўқитувчиларга янги талаблар асосида ишлаш йўлларини ўргатувчи методик қўлланма ва тавсиялар ишланмоқда. Лекин бу йўлда ҳали жуда кўп ишлар қилиниши зарур.

Бошланғич синфларнинг «Ўқиш китоби»да «Бобокалонимиз Алишер Навоий», «Алишер Навоийнинг ҳикматли сўзлари», «Алишер Навоий ҳақида ривоятлар», «Доноларнинг доноси», «Навоий ҳикматлари» каби мавзулар ва Ойбекнинг «Алишернинг ёшлиги» ҳикояси берилган. Гарчи улар қисқа бўлсада, Алишер Навоийнинг ҳаёти, унинг бизга қолдирган катта мероси, қилган эзгу ишлари, инсонпарварлиги ҳақида ўқувчи онгида тасаввур ҳосил қилиши мумкин ва бу ёш авлод қалбида Миллий истиқлол ғоясини шакллантиришда муҳим ўрин тутди.

Шундай экан, бу мавзуни янада таъсирлироқ чиқиши, ўқувчи Навоий ҳақида кенгроқ тасаввурга эга бўлиши учун дарс машғулотларида шоирнинг суратидан, асарларидан фойдалансак, ҳикматли сўзлари ёзуви кўرғазмасини ташкил этсак, мақсадга мувофиқ бўлади. Ўқувчиларга буюк бобомизнинг таржимаи ҳоли ҳақида гапирар эканмиз, унинг болалик чоғларидаёқ ақлли, одобли-зеҳли бўлганлигини, илм олишга жуда чанқоқ эканлигини чуқур тушунтиришимиз лозим. Токи бола онгида ана шу фазилатларга эга бўлишга ҳаракат қилиш фикри уйғонсин. Бунинг учун Алишер Навоий ҳақидаги ривоятлардан ўринли фойдаланиш мумкин. Бундан ташқари, буюк бобомизнинг халқпарварлиги, муҳтожларга ёрдам бериши, подшоҳларни тўғрилиққа, ҳақгўйлиққа чорловчи эзгу ишлари ҳақида ўқувчиларга кенгроқ маълумот бериш керак. Мисол учун:

Эйки, қавий айлади давлат қулунг,

Зулм сори тушти ва лекин йўлунг.

Бу сартлар орқали Навоий ўз даврида халққа зулм ўтказган, кўпгина ноҳақликларга йўл қўйган, фақат бойлик орттириш мақсадида халқ елкасига кўплаб ўлпон солувчи подшоҳларга мурожаат қилган. Яъни «Эй подшоҳ, бахт-давлат қуши бошингга қўниб, сен эл-юртни сўрайдиган бўлдинг. Лекин, сен бундай эл-юртни обод қилиш, адолат учун курашмоқ эмас, ўз манфаатларингни ўйлаб, одамларга зулм қилиш йўлидан бораёпсан». Ёки, агар киши яхши инсон бўламан, ўзимдан яхши ном қолдираман, деса халқни ўйлаши, унинг дарди билан яшаши, мушуқлини осон қилиши зурур, дея уқтиради Навоий. Унинг бу фикри:

Одами эрсанг демагил одами,

Ониким йўқ халқ ғамидин ғами,

деб битган сўзларида кўринади.

Бир ривоятда шундай ҳикоя қилинади.

Бир ўтинчи чол бўлган экан. У ҳар куни набираси билан тоғдан ўтин териб келаркан ва шу ўтинларни сотиб тирикчилик қиларкан. Бир куни у каттиқ бетоб бўлиб қолибди. Унинг табибга боришга бир мири ҳам йўқ экан. Орадан кунлар ўтибди. Уйда ҳам егулик ҳеч вако қолмабди. Бобосига раҳми келган бола бойнинг ҳузурига борибди ва ундан ўн танга қарз сўрабди. Бой ўн танга берибди ва маълум бир кунда қайтариб берасан, дебди. Бола хурсанд бўлиб, ўн тангани бобосига олиб бориб берибди. Чол тузалиб кетибди, аммо

қарзини ўз вақтида узолмабди. Бундан жаҳли чиққан бой чол ва унинг набирасини қозининг олдиға судрай бошлабди. Бу ҳолатнинг устиға Навоий келиб қолибди. Ул зотни кўрган бой арз қила бошлабди. Шунда вазиятни англаган шоир чолға йигирма танға берибди. «Ўн тангани қарзингизға беринг, ўн тангани эса набирангиз билан ўзингизға ишлатинг», - дебди. Аммо чол тангани олмабди. Шунда бой жиғибийрон бўлиб: «Шундай улуғ зот мурувват қилсаю олмаса» - дебди. Шоир «Йўқ, бу камбағал қария биздан-да улуғроқ зот, у бизға меҳнатсиз олинган ақча юк бўлмаслигини, ҳалолликни ўргатмоқда», - дебди.

Демак, Навоий табиатидаги инсонпарварлик туйғусини, Ватанға муҳаббат хиссини у ҳақда яратилган ривоятлар орқали, шоир ўзи ёзиб қолдирган шеърларидан фойдаланиб, ўқувчига етказиш лозим.

Алишер Навоий «Хамса» асарида Фаррух, Искандар, Шопур, Дилором каби ўнлаб адолат, маърифат, яхшилик, инсонийлик, бахт-саодат, дўстлик, биродарлик, гўзаллик учун курашувчи, зулм ва адолатсизликнинг, жаҳолатнинг ҳамма кўринишларига қарши жанг қилиб, ўз ҳаётини шу олижаноб мақсадлар тантанасига бағишлаб, мард ва жасур ҳаққоний ва оққўнгил, халқпарвар ва ватанпарвар кишиларнинг ёрқин образларини яратди.

Фарҳод ҳақида шоир шундай дейди:

*Бировким зори йиғлаб, йиғлаб ул зор,
Тошиб кўнгил эл озоридан озор.
Бўлуб эл андўҳидин кўнгли ғамнок,
Ёқо чокин кўруб, кўксин қилиб чок.*

Фарҳод фаолиятидаги барча хусусиятлар унинг ана шу элпарварлиги, инсонпарварлиги билан боғланади.

«Хамса»нинг биринчи достони «Ҳайрат ул аброр»да Навоий кишилар муносабати ва муомала мезони, ўзини тута билиш, бола тарбияси ва бошқалар ҳақида қимматли фикр-мулоҳазаларини баён этади. Достонда одоб билан, ҳар бир кишининг ҳолу аҳволига яраша муомала қилиш, катталарға ҳурмат, кичикларға шафқат масаласига кенг ўрин берилган.

Алишер Навоий ўз асарларида инсон кадр-қимматини ҳар қандай бойликдан устун қўяди.

«Фарҳод ва Ширин» достонида Фарҳоднинг инсонпарварлиги, унинг иродаси, Ширин учун Арманистоннинг тоғлик-тошлик ерида канал қазиш жараёнида намоён бўлиши ифодаланади.

Фарҳод бу ўринларда ўзининг тинч меҳнати билан боғлиқ чинакам қаҳрамонлик кўрсатади. Бутун халқ бир неча йилда ҳам бажара олмайдиган ишларни бир неча кунда, бир ўзи бажаради ва шу йўл билан Шириннинг муҳаббатига сазовор бўлади. Фарҳод гўзал Ширинни зўрлик билан ўз чанғалиға киритмоқчи бўлган Эрон шоҳи Хисравға қарши, севгилиси юртини ҳимоя қилиб, мардларча кураш олиб боради. Фарҳод ва Ширин ёвузликнинг, турли ҳийла ва найрангларнинг, адолатсизлик ва жаҳолатнинг қурбони бўладилар. Фарҳод ўзининг шоҳ фарзанди бўлишидан қатъий назар, аввало, инсон эканлиги сабабли меҳнатта меҳр қўяди, ночор кишиларға ёрдам беришни ўзининг бурчи деб билади.

Навоий «Лайли ва Мажнун» достонида одамзотнинг энг кечирилмас хатоси – инсон дардини арзимас ганж (олтин)дан паст деб ҳисоблашида киши ўзини ўзи ҳалокатта дучор қилишида деб билади.

Демак, бобомиз Лайли ва Мажнун саргузаштларини ҳикоя қилиш билан бизға: «Эй, инсон, бу ўткинчи дунёда сендан яхшилик, яхши ном, меҳр қолади. Шунинг учун бир-бирингға яхшилик қил», - деб насиҳат бермоқда.

«Хамса»нинг энг катта достони «Садди Искандарий» ҳисобланади. Бунда инсонпарвар шоирнинг ер юзида меҳр-оқибат, адолат-маърифат тантана қилиши билан боғлиқ орзу ва хаёллари ўзининг ифодасини топган.

Шоир ўзининг «Маҳбуб ул қулуб» асарида илм, ҳунар, одоб, ахлоқ, юртсеварлик, мардлик, ростўйлик каби фазилатларни улуғлайди. Ёлғончилик, баднафслик, қўрқоқлик, хиёнат каби қусурларни қоралайди.

Аччиқ тиллик ҳам энг ёмон хусусиятлардан бири эканлиги ҳақида Навоий шундай ёзади: «Аччиқ тил заҳарли найзадек санчилади. Кўнгулда битмас жароҳат барпо этади, унга ҳеч нарса малҳам бўла олмайди». Шунинг учун у кишиларни очик чехрали бўлишга даъват этади. Навоий бутун ҳаёти давомида илм-маърифатни тарғиб этди. Унинг «Билмагани сўраб ўрганган олим, орланиб сўрамаган ўзига золим», «Оз-оз ўрганиб доно бўлур, қатра-қатра йиғилиб дарё бўлур» каби доно ўғитлари халқимизнинг ҳикматли сўзларига айланиб қолган.

Алишер Навоий ўз фаолиятида ҳар бир кишини ўзига дўст деб билади. Унинг бизга қолдирган бой мероси асрлар давомида инсониятни меҳр-оқибат манзиллари томон бошлаб, инсонпарварлик ғояларини юкори чўққига кўтариб келмоқда. Шундай экан, келажак авлодимиз ҳам Навоийдек инсонпарвар улуг зотнинг авлодлари эканлигини англаб ўсиши ва у каби бўлишга интилишига эришайлик.

Биз қуйида Наманган вилояти, Тўрақўрғон туманидаги 16 ўрта мактабнинг бошланғич синф ўқитувчиси Мукаддас Турдиеванинг «Бошланғич таълим» журнаlining 2005 йил №1сонида «Навоийни ўргатинг менга...» деб номланган IV синфлар учун ноанъанавий дарс ишланмасини тақдим этамиз.

Дарсининг мақсади:

Ўқувчиларнинг оғзаки нутқини ўстириш, мустақил мутолаага йўналтириш. Буюк бобомиз, шеърят мулкнинг султони, Алишер Навоий ҳаёти ва ижоди ҳақида мукамал тушунча бериш.

Дарсининг услуби: ўқувчиларда улуг аجدодларимиз меросини ўрганишга муҳаббат туйғусини уйғотиш, суҳбат, сахна кўриниши.

Дарсининг жиҳозлари: Алишер Навоий портрети, шоир асарлари акс эттирилган рангли расмлар, китоблар намунаси, тест саволлари, карточкалар, магнитофон.

Дарсининг бориши:

Ташкилий босқич.

Ўқитувчи болалар билан саломлашади. Бугунги сана, ой, кун ҳақида сўрайди. 2007 йил – «Ижтимоий ҳимоя йили»нинг мақсад ва моҳияти ҳақида қисқа ва лўнда тушунча беради.

Ўқитувчи: - Болалар, ҳозир ёзув тахтаси ёнига 3 та ўқувчини таклиф этамиз. Марҳамат (топширик беради).

1-ўқувчи ёзув тахтасига «+иш» фаслини акс эттирувчи расм чизади.

2-ўқувчи фаслга оид 2-3 та гапдан иборат матн тузади.

3-ўқувчига ўтган мавзунини қандай ўзлаштирганини билиш учун саволлар берилади. (Х.Тўхтабоевнинг «Хатосини тузатган бола» ҳикояси асосида савол-жавоб ўтказилади).

1. +осимжонга қаердан хат келди?

2. У нима учун «Деворий газета»га шеър ёзиб бермади?

3. Давлатимиз рамзларини санаб беринг.

Ўқувчиларнинг жавобларига мос балл қўйиб, рағбатлантирилади. Сўнгра 5 та саволдан иборат тест топшириғи топширилади.

Ўқитувчи: - Ўқувчилар, энди тест дафтарингизни очинг-да, жавоб ёзишга тайёрланинг.

- 1) Улуғ алломалардан кимларни биласиз?
 - А) Алишер Навоий, Форобий
 - Б) Ал Хразмий, Ҳаким Назир
 - В) Форобий, Борот Бойқобилов.
- 2) Ўзбекистон Республикаси давлат мадҳияси матнини ким ёзган?
 - А) З.Диёр
 - Б) А.Орипов
 - В) М.Бурхонов
- 3) Рубоийга таъриф берилган қаторни топинг.
 - А) Мақол
 - Б) Топишмоқ
 - В) Тўрт қатордан иборат, чуқур фалсафий маънога эга бўлган шеър.
- 4) /азал неча байтдан иборат бўлади?
 - А) 3 байтдан 10-12 байтгача
 - Б) 2 байтдан 8-10 байтгача
 - В) 4 байтдан 7-9-байтгача
- 5) /азал мулкининг султони ким?
 - А) А.Орипов
 - Б) Алишер Навоий
 - В) +.Муҳаммадий.

Савол	1	2	3	4	5
Жавоб	а	б	в	а	б
Балл					

Саволлар бўйича тўғри жавоб топган ўқувчилар аниқланиб, балл қўйиб рағбатлантирилади.

Топшириқни бажарган ўқувчиларга ҳам саволлар берилади. Бажарган ишлари изоҳлаб баҳоланади.

- Байроғимиз қачон қабул қилинган?

- +иш фасли ҳақида ашеър айтиб беринг.

Ўқувчилар диққатини жалб қилиш мақсадида «Занжир» номли хотирани чархлаш ўйини ташкил этилади. Унинг шарт:

Улуғ алломалардан кимларни биласиз? (Саволга ўқувчилар кетма-кет жавоб беришга ҳаракат қиладилар).

1-бола: - Алишер Навоий.

2-бола: - Алишер Навоий, Бобур.

3-бола: - Алишер Навоий, Бобур, Улуғбек...

Ўйинда 5 та ўқувчи қатнашади. Шу орада ўқитувчи синф тахтасига янги мавзунини ёзади.

Янги мавзу: «Навоийни ўргатинг менга...»

Ўқитувчи: - Улуғ бобокалонимиз Мир Алишер Навоий 1441 йилда Ҳирот шаҳрида туғилган. Алишер ёшлигидан одобли, ўткир зеҳли, зукко, шеърятга қизиқувчан бола бўлган ва катталар эътиборига тушган. (Муסיқа янграйди. Ўқувчилар шоирни шарафлаб шеър ўқийдилар).

1-ўқувчи:

Ҳирот тупроғида вояга етган,
«+уш тили» йўлларин мунаввар этган,
Йиллар тўзонидан соғ-омон ўтган,
Навоий бобомлар – буюк одамлар.

2-ўқувчи:

- «Хамса»си кўнгилни шамдек ёритган,
Она тилимизни ёддан бор этган,
Мағрибу машрикни ифтихор этган,
Алишер бобомлар – буюк одамлар.

3-ўқувчи:

Кўп жаҳонгир кўрган бу дунё,
Ҳаммасига гувоҳ ер ости.
Лекин, дўстлар, шеър аҳли аро,
Жаҳонгири кам бўлар рости.

4-ўқувчи:

Беш асрки, назмий саройни,
Титратади занжирбанд бир шеър.
Темур тиғи етмаган ерни,
+алам билан олди Алишер.
Дунё бўлди чаманим маним,
Ўзбекистон, Ватаним маним.

(Ўқувчилар шоирнинг рубоий ва ҳикматли сўзларидан парча ўқийдилар).

Бошни фидо айла ато қошиға,
Жонни фидо айла ано бошиға.
Тун кунингда айлагали нурфош,
Бирисин ой англа, бирисин қуёш.
- Чин сўз эътиборли, яхши сўз қисқа бўлади.
- Оз-оз ўрганиб доно бўлур, қатра-қатра йиғилиб дарё бўлур.
- Билмаганин сўраб ўрганган олим, орланиб сўрамаган ўзига золим.
- Тилни билиш – дилни билишга йўл очар.
(Саҳна кўриниши. Алишер ва Лутфий учрашуви).

Алишер: - Ассалому алайкум, устоз!

Лутфий: - Ваалайкум ассалом, боракалло, биз фақирни кўргани келибсиз, ашъорларингиздан тинглайлик.

Алишер: - Бажонудил, устоз! (ғазал ўқийди):

- Оразин ёпқоч кўзимдин сочилур ҳар лаҳза ёш,
Бўйлаким пайдо бўлур юлдуз, нихон бўлғоч қуёш.

Лутфий: «Боракалло, офарин, агар имкон бўлганда эди, умрим бўйи ёзган барча ашъорларимни сизнинг шу икки қатор шеърингизга алишган бўлур эдим».

(Ўқувчилар рағбатлантирилади).

Ўқитувчи: - Ўқувчилар, барча шоир ва ёзувчилар ўзларига тахаллус танлайдилар. Бобомиз ўзларига нима учун Навоий тахаллусини қўйганлигини қуйидаги сахна кўринишидан билиб оламиз.

(Сахна кўриниши).

Алишер боғда ўтириб шеър ёзади ва уни ўқийди:

/урбатда ғариб шодмон бўлмас эмиш,
Эл анга шифику меҳрибон бўлмас эмиш.
Олтин қафас ичра гар кизил гул бутса,
Булбулга тикондек ошиён бўлмас эмиш.

Алишер ёқимли овозидаги оҳанг гул шоҳида қўниб турган булбулга ёқиб қолибди.

Булбул: - Эй, навқирон шоир, овозинг булбулнинг эрта тонгдаги навосидан ҳам ёқимли экан. Исмнинг билсам бўладими?

Алишер: - Ҳа. Менинг исмим Алишер.

Булбул: - Билдим, билдим, сиз ёш шоирсиз. Энди ўзингизга муносиб тахаллус қўйинг.

Ўқитувчи: - Алишерга бояги булбулнинг «наво» деган сўзи ёқиб қолибди. Шундан сўнг у ўз шеърларига «Навоий» дея тахаллус қўядиган бўлибди.

Ўқувчилар, энди луғат дафтарингизни олинг-да, янги сўзларни ёзинг.

Тахаллус- иккинчи ном.

Ашъор – асар

Янги мавзу баёни мустаҳкамланади.

Ўқитувчи: - Алишер Навоий +ачон, қаерда туғилган?

- Бобомиз қайси тилни мукаммал билганлар?

- Улуғ шоир асарларидан қайсилари сизга маълум?

Дарс якунида барча фаол иштирок этган ўқувчилар рағбатлантирилиб, кундаликларига баҳо қўйилади.

Хулоса ва уйга вазифа:

Мавзуни ўқиб, эркин мавзуда иншо ёзиш.

II боб. Буюк алломаларимизнинг ижодини бошланғич синф ўқувчиларига ўргатишга оид тажриба-синов ишлари натижалари

2.1. Дарс жараёнида буюк алломаларимиз ижодини ўргатиш усуллари

Кичик мактаб даврига 7—12 ёшдаги бошланғич таълим (I-IV синфлар) ўқувчилари киради. Бола мактаб учун боғчада ёки оилада тарбияланмоғи лозим. Шунда у билим асосларини ўрганишга биологик ва психологик жиҳатдан тайёр бўлади. Руҳшуносларнинг кузатишича, боланинг руҳияти билим олишга етарли даражада тўлишиб, гидрокининг ўткирлиги, софлиги, аниқлиги, ёрқинлиги, билишга қизиқувчанлиги, ишонувчанлиги, ҳаёлининг мусаффолиги, хотирасининг мустаҳкамлиги, фикрчанлиги билан бошқа ёшдаги болалардан ажралиб туради. Мактаб таълимига тайёрланаётган болада диққат нисбатан узоқ муддатли ва шартли барқарор бўлади, айниқса, бола диққатининг хусусиятлари дидактик ўйинларда, муаммолар жараёнида ўзгалар нутқини идрок қилиш ва тушунишда, ҳикоя тинглаш ва қайта ҳикоя қилишда кўринади. Бола мактаб давригача катталарга тақлидан у ёки бу ахборотни ўзлаштириб келган бўлса, энди ўз хоши-иродаси билан зарур маълумотлар тўплашга интилади, ўз олдига аниқ мақсад ва вазифа қўйишга ҳаракат қилади. Бола ҳуқ-атворидаги бу ўзгариш ва фаоллик унинг хотираси муайян даражада ривожланганлигини билдиради.

1-синф ўқувчиси кўпроқ билим фаолиятини яққол образли хотирага таянган ҳолда ташкил этади. Нутқи ҳам изчил, ифодали, грамматик қоидаларга эмас, балки миқдор ва қўламига кўра ўзгалар билан фикр алмашиш учун етарли даражада шакланган бўлади. Шу билан биргаликда, боланинг мактаб таълимига руҳий тайёрланишининг ички (ботиний) жиҳати ҳам мавжуддир. Унда шу даврга келиб, билим олиш, ўқиш-ўрганиш хусусида тўғри тасаввур юзага келади. Мактаб интизомига итоат қилишга, мураббийлар кўрсатмасини бажаришга мойил бўлади. Лекин болалардаги қобилият, иқтидор бир хил эмаслигидан, улар ўртасида муҳим фарқлар вужудга келади. Бинобарин, баъзи бола мактабга зўр иштиёқ билан интилса, баъзиси мактабдан қатъий воз кечишгача бориб этади. Муҳими, мактаб таълимида ўқувчи ўқишга салбий муносабат уйғотмаслиги учун курашиши зарур. Бу ишда энг мақбул йўл, болалардаги билим савиясининг ўзига ҳослигини инобатга олиб, индивидуал ёндашишдир. Янги педагогик технологиянинг талабларидан бири ҳам—худди шу.

Педагогик технология (ПТ) атамаси инглизча «an educational technology» номли сўз бирикмасининг мазмунига мувофиқ бўлиб, таълим технологияси, деган маънони билдиради. Бу ибора америкалик олим Б.Скиннер томонидан 50- йилларда биринчи марта «ўқитиш технологияси» деб қўлланган. Бизда эса 90- йилларнинг бошида бу термин қўллана бошланди. Технология сўзининг 300 дан ортиқ таърифи берилган бўлиб, кенг истеъмолдаги таърифи қуйидагича: «Технология—бу ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш қонуниятларини ўзида жамлаган ва якуний натижасини кўрсатадиган педагогик фаолиятдир». Шу илғор мураббийлик фаолияти негизига қурилган технология талабига мувофиқ ўқитувчи таълим босқичида ҳар бир болага индивидуал ёндашиши ҳамда таълимни Инсонпарварлаштириш ва Демократлаштириш талабларига ўқувчида рағбат уйғотиши асосий вазифа саналади. Индивидуал ёндашувда таълимнинг бош

фигураси ўқитувчи ҳисобланса-да, таълим олишга ихтиёрий ҳаракат ўқувчи томонидан бажарилиши лозим. Натижада таълим эркинлиги шаклланади. Бунда:

1. Ўргатувчи ва ўрганувчи орасида ижобий маънодаги масофа йўқола боради.
2. Ўрганувчи билимни ўз шахси учун зарурат эканлигини англай бошлайди.
3. Ўрганувчида таълимдошларидан орқада қолмаслик ғурури пайдо бўлади.
4. Эркин фикрлаш учун тўсиқ сезилмайди ва ижодкорлик туйғуси қалбида ниш уради.
5. Ўрганувчида ўзликни англаш тушунчаси умуминсоний қадриятлар руҳида тарбияланиш тушунчаси билан уйғунлаша боради.

Биз қуйида буюк мутафаккир Алишер Навоийнинг «Садди Искандарий» достонида дарс ишланмасини кўриб чиқамиз.

«**Ҳикоят**» (Алишер Навоийнинг «Садди Искандарий» достонидан).

Дарснинг мақсади: 1. Ўқувчиларда озодликни ҳис этиш туйғусини тарбиялаш.

2. Ҳикоят орқали ўз юртига бўлган меҳрни ошириш.

3. Билим, кўникмаларини ривожлантириш.

Дарснинг тури: умумлаштирувчи.

Дарснинг услуби: аралаш, кўрсатмали.

Дарс жиҳозлари: мавзуга оид расмлар.

I. Дарсни ташкил этиш. Уйга берилган Эркин Воҳидовнинг «Ўлка» шеърини ёддан сўраб баҳолаш. Ўтилган мавзуларни савол-жавоб орқали мустаҳкамлаш:

— Ватан қаердан бошланар экан?

— Туғилиб ўсган еримизни нима учун ардоқлаймиз? (Бу савол орқали ўқувчилар орасида баҳс-мунозара уюштирилади.)

II. Янги мавзу — Алишер Навоийнинг «Садди Искандарий» достонидан олинган «Ҳикоят»ни ўтилган мавзуга боғлаган ҳолда, ҳикоят мазмуни асосида ишланган расмлар ёрдамида гапириб бериш ва ҳикоятни ўқувчиларга навбатма-навбат ўқитиш, тушунилиши қийин сўзларни ажратиш, маъносини тушунтириш ва луғат дафтарларига ёздириш:

масофа — йўл
фурсат — вақт
вайрона — бузилиб кетган
хуррамлик — хурсандлик

III. Ҳикоят мазмунини савол-жавоб ёрдамида мустаҳкамлаш:

— Ҳикоятдаги кабутар қаерда яшарди?

— Кабутар қафасдан қутулиб, қайси томонга учди?

— Кишилар нима қилмоқчи бўлдилар?

— Ҳикоят қандай якунланган?

IV. Ўқувчиларни баҳолаб, баҳоларини эълон қилиш.

V. Матнни ўқиб, кабутар расмини чизиб келишни уйга вазифа

Мавзу: Навоий ҳикматлари.

Дарснинг мақсади: 1. Ўқувчиларни билим олишга интилувчан, тўғрисиёз, бир-бирига меҳр-оқибатли, иноқ, аҳил, дўст қилиб тарбиялаш.

2. Навоий ҳикматларининг моҳиятини ёритиш, ўқувчиларни шеър билан таништириш.

3. Ифодали ўқиш, ёд олиш малакаларини ривожлантириш.

Дарснинг тури: янги билим берувчи.

Дарснинг услуби: аралаш, кўргазмали.

Дарснинг жиҳози: мавзуга оид расмлар, тарқатма дидактик топшириқлар, магнитофон.

I. Дарсни ташкил қилиш. Уйга берилган топшириқни сўраб баҳолаш ва ўтилган мавзулар юзасидан дидактик тарқатма топшириқлар бериб, жавоблар олиш:

1 - карточка. Алишер қачондан шеър ёза бошлаганлиги ҳақида гапиринг.

2- карточка. Алишер билан булбулнинг суҳбатини китобдан топиб ўқинг.

3- карточка. Алишер билан Ҳусайннинг болалари ҳақида гапиринг.

4- карточка. Шоир ва шох ўртасида қандай ўхшаш жиҳатлар бор?

II. Ўқувчиларга Навоий ҳикматларини магнитофон орқали эшиттириш ва моҳиятини ёритиш. Сўнг дўстлик ҳақида қисқача суҳбатлашиб, янги мавзу — Иброҳим Донишнинг «Иноқликда гап катта» шеърини ўқувчиларга ўқиб бериш мазмунини расмлар ёрдамида биргаликда таҳлил қилиш, луғат билан ишлаш.

III. Савол-жавоб ёрдамида шеър мазмунини мустаҳкамлаш:

IV. Ўқувчиларни баҳолаб, баҳосини эълон қилиш.

V. Уйга шеърни ёдлаб, Навоий ҳикматларини ўзлари ясаган китобчага ёзиб қўйишни топшириб, дарсни якунлаш.

Буюк алломаларимиз ижодини ўргатиш бўйича амалга оширилган тажриба-синов ишлари ва уларнинг натижалари кейинги 2.2. параграфда ўз ифодасини топган.

2.2. Буюк алломаларимиз ижодини ўргатиш бўйича амалга оширилган тажриба-синов ишлари ва уларнинг натижалари

Бошланғич таълим босқичи ўқувчиларида асарларни ўргатиш бир неча босқичларда амалга оширилди.

Дастлабки босқич - бу уларга кенг қўламли тарзда ташкил этилган асарлар ҳақидаги билимлар тарғиб қилинди. Бунда «Ўқиш» дарслари асосида ўқувчиларга етарли даражадаги билимларни бериш бажарилди. Мазкур жараёнда ўқувчиларнинг билимларни эгаллаш, ёзувчи ва шоирларнинг асарларидаги инсонийлик, одамийлик, меҳр - оқибат каби фазилатлар моҳиятини тушуниш, айниқса, Ўзбекистон Республикаси Президенти асарларида, Давлатимиз Конституцияси ва рамзларида асарларни ўргатиш, уларнинг онгига етказишга аҳамият берилди.

Бунда ўқувчиларнинг кўпчилик қисми Ўзбекистон Республикаси Президенти, Давлат Конституцияси ва рамзларини ҳурмат қилиш ўзларининг фуқаролик бурчи эканлигини билдириш билан бирга, уларда ифодаланган меҳнатсеварлик, инсонийлик ҳақидаги билимлар борасида ўз фикрларини баён этдилар. Баъзибир ўқувчилар бу соҳада паст даражада билимга эга эканликларини билдирганлар. Мазкур ҳолатни келтириб чиқарувчи сабабларни аниқлашга бўлган интилиш натижасида шу нарса маълум бўлдики, ўқувчиларнинг деярли барчаси асарларнинг моҳиятини чуқур англамасдилар. Кузатишлар шуни кўрсатдики, ўқувчилар фаолиятида олижаноб фазилатларни шакллантириш алоҳида мақсад қилиб олинмаган. Биз ана шу камчиликларни бартараф этиш учун бошланғич таълим мактаби ўқувчиларида инсонийликни шакллантиришда қуйидагилар асосий вазифалар қилиб белгиладик:

1. Ўқувчиларнинг билимларини амалиётга тадбиқ этиш асосида уларда ўқиш борасидаги дастлабки кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш, инсонийлик, фаолликни қарор топтириш;
2. Ўқувчиларда меҳнатсеварликни, олижанобликни шакллантиришда муҳим восита бўлган дарс ва синфдан ташқари машғулотларни қуйидаги шакл ва методларда амалга ошириш:

а) Ўқувчилар онгига таъсир этувчи тарбия методлари - ҳикоя қилиш, тушунтириш, савол-жавобни ташкил этиш, меҳнатсеварлик ҳақида суҳбат, намуна кўрсатиш, баҳс, мунозара, учрашув, олимпиадалар ўтказиш, матбуот материаллари, ўқув ва ёрдамчи адабиётлар билан ишлаш ва бошқалар;

б) Эзгу фазилатларни шакллантиришга кўмаклашувчи методлар - ролли ҳамда ишончли ўйинларни йўлга қўйиш, деворий газета ва меҳнатсеварлик журналларини тайёрлаш.

Бошланғич таълим босқичи ўқувчиларида асарларни таҳлил қилишни шакллантиришга йўналтирилган дарс ва синфдан ташқари тарбиявий тадбирларни ташкил этишда қуйидаги воситаларга таяниб иш кўрилди:

Ўқувчиларнинг шахсий ёндошуви, жамоатчилик фикри, намуна кўрсатиш, кўргазмали қуроллар намоиши орқали, меҳнатсеварлик муносабатлар жараёнини ташкил этиш;

Тажриба - синов жараёнида дарс ва синфдан ташқари машғулотларни, асарларни таҳлил қилишни шакллантириш методи ва тарбия бирлиги, меҳнатсеварлик мазмунидаги тадбирларнинг ягона мақсадга йўналтирилганлиги каби тамойиллар асосида ташкил этилди.

Бошланғич таълим жараёнида, ўқувчилар томонидан асарларни таҳлил қилишни шакллантириш бир неча босқичда амалга оширилади. Бунда ўқитувчилар конкрет фанни ўқитиш жараёнида айнан шу босқичларнинг боғланиш нуқтасини топиши муҳим методологик аҳамиятга эга. Зеро, ўқувчиларнинг турли

фанларда асарларни таҳлил қилишни ўзлаштириш имкониятлари ва фаолликлари турлича бўлади. Шунинг назардан, ўқитувчи томонидан, муайян предметнинг таҳлил билан боғлиқ ёритиши, шартли равишда, қуйидаги босқичларда изчил амалга оширилиши мақсадга мувофиқ:

Биринчи босқич—ўқувчилар онгида таҳлилни шакллантириш ва ривожлантириш мақсади ҳамда вазифалари белгиланди;

Иккинчи босқичда—муайян асар доирасида таҳлилни изоҳлаш, ифодалаш усуллари ва воситаларини танланди;

Учинчи босқичда—ўқувчиларнинг тасаввурларини, назарий билимларини ва уларни амалга ошириш кўникмаларини мустаҳкамланди;

Тўртинчи босқичда—ўқувчилар ўзлаштирган билимлар, амалий кўникмалар даражасини назорат қилиш ва баҳолашдан иборат бўлди.

Юқорида кўрсатилган босқичлар ўртасидаги изчил боғланиш, ўқувчи онгида асар ҳақида яхлит, тўлиқ ва аниқ тасаввурларнинг вужудга келиши учун асос бўлди.

Тажриба-синов жараёнида ўқувчилар томонидан таҳлилни шакллантириш тушунчаларининг ўзлаштирилиш даражаси ҳам аниқланди. Уларга қуйидаги саволлар тақдим этилди:

1. Сиз учун «Асар таҳлили» тушунчаси нимани англатади?
2. «Таҳлил» деганда нимани тушунасиз?
3. Қайси ёзувчи ёки шоирнинг асарида инсонийлик масаласи кенг ёритилган?
4. Сиз одабийлик деганда нимани тушунасиз.?
5. Сиз учун «Инсон», «меҳнатсеварлик», тушунчалари нимани англатади?
6. «Меҳнатсеварлик, дўстлик» тушунчаларини сиз қандай шарҳлайсиз?

Шуни айтиш керакки, кичик ёшдаги ўқувчиларда асар таҳлилни шакллантиришда дарс машғулотлари ва ўқитувчининг ўқувчилар жамоаси билан ишлаш маҳорати муҳим аҳамиятга эга. Ҳар бир дарснинг мақсади ўқувчиларнинг онги, ҳис - туйғуси ва ҳуқ - аъволига таъсир кўрсатишга қаратилган бўлиши лозим. Дарс ва дарсдан ташқари ишлар жараёнида суҳбат учун тузиладиган саволлар қуйидаги талабларга тўла жавоб бериши зарур:

1. Саволлар ўқитувчи томонидан пухта ўйлаб тузилиши, болаларни ўйлашга, аниқлиқ фан - мулоҳаза юритишга мажбур қилиши;
2. Саволлар ўқувчилар савиясига мос ва тушунарли бўлиши, сон жиҳатида кўп бўлмаслиги;

3. Саволларнинг ихчам мазмунли, сифатли бўлишига эътибор бериш, саволлар дарснинг умумий мақсадини очишга қаратилиши;
4. Саволлар ўқувчиларнинг меҳнатсеварликни шакллантиришга қаратилиши;
5. Саволлар ўқувчиларнинг ҳис - туйғуларига таъсир этиши ва уларнинг ақлий ҳиссиётини тарбиялашга хизмат қилиши;
6. Саволлар ўқувчиларнинг асар таҳлили ҳақидаги тушунча ва билим-ларини ривожлантиришга қаратилган бўлиши ва бошқалар.

Дарс жараёнида ўқитувчилар Навоий асарларидан «Навоийнинг ёшлигидан лавҳа», «Доноларнинг доноси», «Алишер билан булбул», «Нон ҳиди» ҳикоясидан, Ҳ.Ҳ.Ниёзийнинг «Ота - она ҳурмати», «Тўғрисўзлик ҳақида», «Катталар меҳнатини қадрлаш ҳақида», ўзбек халқ эртақларидан «Зумрад ва Ҳиммат», «Эгри ва тўғри», «Уч оға ини ботирлар», «Ёрилтош» каби эртақлардан, ўзбек мақолларидан, ҳадислардан, буюк ёзувчи ва шоирларнинг асарларидан кенг фойдаланишлари зарур.

Ўқувчиларни ўз ота - онасига муҳаббат руҳида ўстириб уларни тўғри сўз, меҳнатсевар, жасур, кўркмас бўлишида «қоч болам, куш келди», «Зағизгон», «Читти гул», «қушим боши», «Чори чамбар», «Мушук ва сичқон», «Дим - дим», «Тапур - тупур қалдирғоч», Холам меҳмонга келди» каби ўйинларни ўтказиш ўз самарасини беради. Ўқувчиларга дарсдан ташқари жараёнда миллий лапар ва қўшиқларни ўргатиш, Наврўз, Ҳосил, Меҳрижон байрамларини мунтазам ўтказиш, Навоий, Бобур, Муқимий, Фурқат каби шоирларнинг шеърлари билан таништириш болаларда инсонпарварликни шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Ўқувчиларда таҳилни шакллантириш натижасида меҳр - муҳаббат, мурувват ва оқибат, саҳийлик, саҳоват диёнат, қаноат, ҳиммат, адолат, сабр-тоқат, меҳрибонлик, ростгуйлик фаҳм-фаросатлилик, зийраклик каби маънавий хусусиятлар таркиб топади. Таҳилни шакллантириш ҳақидаги билим ва дунёқарашини ривожлантириб боради. Биз ана шу талаблардан келиб чиқиб бошланғич таълим жараёнида кичик ёшдаги ўқувчиларда таҳилни шакллантириш кўникма ва малакаларига алоҳида аҳамият бердик. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда таҳилни шакллантиришни юқори, ўрта, қуйи даражаларга бўлдик.

Юқори даража: одамларга ҳурмат билан муносабатда бўлади, ўзининг атрофидаги кишилар ҳақида ғамхўрлик қилади. У доимо дўстликни улуғлаб, миллий анъаналар ва маданиятга, бошқа миллат кишиларига ҳурматсизларча муносабатда бўлувчиларнинг пойини қирқади.

Ўрта даража: кишиларга ғамхўрлик қилади. Меҳр - шафқат ишларида иштирок этади. Бошқа миллат кишиларига ёрдам беришга тайёр бўлиб, миллий анъаналар ва маданиятга ҳурмат билан қарайди. Дўстлик ишларида қатнашади. Аммо уларнинг фаолиятида узилишлар бўлиб туради.

қўйи даража: ўқитувчи ёки жамоанинг топшириғига кўра атрофдагиларига ёрдам беради. Миллий анъаналар ва маданиятга қизиқиш билан қарайди, бошқа миллат кишиларига ундагандан кейин ва назорат остида ёрдам беради.

Таҳлил жараёнини шакллантиришнинг алоҳида шакллари ўз ичига қуйидагиларни олади. Таҳлилни шакллантиришга оид адабиётларни ўқиш-ўрганиш; маънавий мерос, ёдгорликлари ҳақида маълумотга эга бўлиш, буюк сиймоларнинг ҳаёти ва фаолияти билан танишиш, ўқувчиларнинг оилавий турмуши ва соғлигини кузатиш, ҳужжатли материаллар билан ишлаш, кичик ёшдаги ўқувчилар билан «Ўзбек халқи - меҳнатсевар халқ», «Салом бериш ҳам қарз, ҳам фарз», «Камтарга камол», «Поклик имондандир» каби мавзуларда суҳбатлар ўтказиш, мактаб атрофидаги ерларга экскурсия ташкил этиш, савол - жавоб ўйинлари мусобақалар ўтказишни ташкил этиш, оммавий иш шаклида «Алишер Навоий меҳнатсевар», «Соҳибқирон Амир Темури» каби эртаклар ўтказиш кабиладир.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯЛАР

Мактабда ўқувчиларга фақат умумий таълим бериш билан чекланилмайди, унда ижодий меҳнатнинг зарурий шарти бўлган мустақил фикрлаш кўникмаси ҳам ривожлантирилиб, ҳар бир ишга ижодий ёндашиш ҳисси шакллантирилади ва камол топтирилади.

Ўқувчиларга таълим беришда асосий мақсад улар онгига фан асосларини пухта сингдириш орқали уларни диёнатли, эътиқодли қилиб ўстириш, ижтимоий ҳаётдаги ҳар бир ҳодисага онгли ёндашишни тарбиялаш, эгалланган билим ва кўникмаларни ҳаётга татбиқ этиш қобилиятини ўстиришдан иборатдир. Бу жиҳатдан ҳам ўқиш дарслари бошланғич синф ўқувчиларини жамиятимиз олға сураётган юксак ғоялар руҳида тарбиялаш воситаси ҳисобланади. Шу сабабли ўқитувчининг дарсга тайёрланаётганида ҳал қилиниши зарур бўлган педагогик масалаларни олдиндан аниқ белгилаб олиш муҳим аҳамиятга эгадир.

Тадқиқот иши натижасида қуйидаги хулосаларга келдик:

Ўқувчиларда ижобий фазилатларни шакллантиришда бошланғич таълим мазмун-моҳияти билан катта имкониятларга эга.

Алломаларимиз ижодини ўрганиш асосида ўқувчиларда Ватанга муҳаббат, миллий ғурур, юрт тинчлиги, юксак ахлоқий фазилатлар, меҳнатсеварлик туйғулари муҳим мезонлардан бўлиб ҳисобланади.

Бу борада таълим-тизимига технологик ёндошув, янги педагогик технологиялардан, бошланғич таълимнинг энг илғор тажрибаларидан ўринли фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Таълим-тарбияга яхлит жараён сифатида ёндошиб, синфдан ташқари ўқиш ишларини таълим жараёни билан узвий алоқада ташкил этиш орқали унинг самарадорлигини ошириш мақсадга мувофиқ.

1. Бошланғич синф ўқиш дарсларида алломалар ижодини ўргатиш педагогик муаммо эканлигини 1 бобнинг 1 парagraфида назарий жиҳатдан асосланди.

2. Алломалар ижоди ёрдамида ўқувчиларда таълим-тарбияни шакллантиришнинг педагогик хусусиятларини ишлаб чиқилди.

3. Асарлар ёрдамида ўқувчиларда яхши фазилатларни шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитлари аниқланди.

4. Асарлар ёрдамида ўқувчиларда ижобий фазилатларни шакллантиришни таъминлайдиган шакл ва методлар, воситалар тизимини ишлаб чиқиш, илмий асослаш ва тажрибада текшириб кўрилди.

Олиб борилган тадқиқот ишимиз натижаларига асосланиб қуйидаги тавсияларни тақдим этиш мумкин:

- Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни ҳамда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» асосида алломаларимиз ижодини ўрганиш ёрдамида ўқувчиларда миллий истиқлол ғоясини шакллантиришнинг мақбул тизимини ишлаб чиқиш ва ҳаётга жорий этиш;

- ҳаётни англашга қизиқиш ҳиссини ўстириш, атроф-муҳит ва инсон характерининг мураккаблигини тушуниш қобилиятини ривожлантириш;

- Ватанга, халқига садоқатли бўлиш туйғусини шакллантириш;

- асарни таҳлил қилиш, асардаги адабий-ахлоқий, фалсафий масалаларни аниқлаш;

- ҳақиқий ватанпарвар ва меҳнатсевар, бор имкониятини юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги йўлида хизмат қилишдан аямайдиган маънавий баркамол инсонни шакллантиришга доир методик мажмуалар, ахборот-кўргазмали материаллар яратиш;

-ўқувчиларда ижобий фазилатларни шакллантиришга қаратилган илғор педагогик технологияларнинг замонавий метод ва усулларини излаб топиш ва амалиётга жорий этиш;

- бошланғич таълим жараёнида ўқувчи шахси маънавиятини шакллантиришда узвийлик ва узлуксизликни таъминлаш;

- бошланғич туркум фанларини ўқитиш жараёнида ўқувчилар маънавиятини шакллантириш бўйича ижтимоий педагогик йўналишда илмий-тадқиқотлар олиб бориш ва ҳоказо.

Бундан ташқари, бошланғич таълим жараёнида қуйидагиларни амалга ошириш лозим:

- Дидактик асарлар ёрдамида ўқувчиларнинг психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда машғулотлар уюштириш;

- Бошланғич таълим жараёнида Ўзбекистон мустақиллиги туфайли умуминсоний, миллий маънавий қадриятлардан кенг фойдаланиш;

- Ўқувчиларнинг ижобий фазилатларни тарбиялашга қаратилган ташвиқот-тарғиботчилик фаолиятини такомиллаштиришга алоҳида аҳамият бериш;

- Алломаларимиз ижоди ёрдамида ўқувчиларда яхши фазилатларни шакллантиришнинг мақсад ва вазифалари, мазмун, шакл ва методлар бирлигини таъминлаш ҳамда ўқувчи шахсини камол топтириш.

Юқорида таъкидланган тавсияларнинг натижали бўлишида бошланғич таълим мактабларининг дастурлари мазмунига аниқ йўналишлар киритилиши лозим. Ўқитувчилар «Ўқиш китоби» дастуридан ўқувчиларни тарбиялашда кенг фойдаланишлари лозим.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Каримов И.А. - Ўзбекистон XXI аср бўсағасида.-Т.: «Ўзбекистон». 1997.
2. Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ.-Т.: «Шарқ». 1992.
3. Абдуллаева +., Раҳмонбекова С. 2-синфда ўқиш дарслари. Ўқитувчи китоби. -Т.: Ўқитувчи, 2004.
4. Абдуллаева +., Юсупова М., Маҳмудова М., Мавлонова М. Ўқиш китоби. (2-синфлар учун дарслик). -Т.: «Ўқитувчи». 2001.
5. Абдуллаева +. - Савод ўргатиш. -Т.: «Ўқитувчи». 1975.
6. Абдуллаева +., Назаров К., Йўлдошев Ш. Савод ўргатиш методикаси. -Т.: «Ўқитувчи». 1996.
7. Бобоев Т. Шеър илми таълими. -Т.: «Чўлпон». 1996.
8. «Бошланғич таълим» журнали. 2000-2007 йй.
9. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. -Т.: «Ўзбекистон». 1998.
10. Иномхўжаева С., Зунунова А. Ифодали ўқиш асослари. -Т.: «Ўзбекистон». 1978.

11. Педагогика тарихидан хрестоматия. -Т.: «Ўқитувчи». 1993.
12. +осимова К. Бошланғич синфларда она тили ўқитиш методикаси. -Т.: «Ўқитувчи». 1985.
13. Саидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар. -Т.: «Фан». 2003.
14. /уломов У.: Расулов И., Рустамов Х., Мирзаахмедов М. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. -Т.: «Ўқитувчи». 1975.
15. /Эрназаров. Бошланғич синфларда она тилини ўқитиш услубияти. -Т.: «Илм-зиё». 2005.
16. Маънавий юлдузлари: (Марказий Осиёлик машхур сиймолар, алломалар, адиблар). (Масъул мухаррир: М.М.Хайруллаев).-Т.:Халқ мероси нашр. 1999.
17. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. - Т.: Ўзбекистон. 2001.
18. Педагогика. А.Х.Мунавваровнинг умумий таҳрири остида. -Т.: Ўқитувчи. 1996.
19. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиянинг моҳияти. Ж.Халқ таълими .1999.№ 1.-97-102 б.
20. Ўрта Осиёда педагогик фикр тараққиётдан лавҳалар. (Тузувчи-мухаррирлар: А.Зуннунов ва бошқ.) – Т.: Фан. 1996.
21. +урбонов Ш. Баркамол авлод орзуси. - Т.: Шарк. 1998.
22. +одиров Б.Р. Синф зукколарини танлаш методикаси. Ёш истеъодларни излаймиз. Методик қўлланма. Республика истеъод маркази. - Т.: 1998.
23. Умарова М. Ўқиш китоби. (3-синфлар учун дарслик). -Т.: «Ўқитувчи». 2001.
24. Юсупова Ш. Ўқитувчи китоби. -Т.: «Ўқитувчи». 2003.
25. Маъкулова Б. ва бошқалар. Синфдан ташқари ўқиш машғулоти. -Т.: «Ўқитувчи». 1986.
26. Зуннунов А., «Ўрта Осиёда педагогик фикр тараққиётдан лавҳалар». -Т.: «Ўзбекистон». 1997.
27. Иномова М., «Оилада болаларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси». -Т.: «Ўзбекистон», 1997.
28. Искандаров Х. ва бошқалар, «Ўзбек педагогикаси антологияси», I-II жилдлар. -Т.: «Ўзбекистон», 1995 –1999.
29. Умарова М., 3-синфда ўқиш дарслари. Ўқитувчи китоби - Т.: «Ижод дунёси», 2004.
30. Ҳомидий Х., Абдуллаева Ш., Иброҳимова С. Адабиётшунослик терминлари луғати.-Т.: «Ўқитувчи». 1975.

Интернетдан олинган адабиётлар

1. Урок-основная форма организации обучения в современной школе | www.repherat.ru/reph/13459.shtml (24 КБ) 06.02.2004.
1. Формў организации обучения. ric.uni-altai.ru/Fundamental/art-ni/pr-log.htm (8 КБ) 24.04.2003
2. Формў организации обучения ntu-kpi.kiev.ua/rus/educ/teac.html (15 КБ) 05.10.2002
3. Формў организации обучения: - урок. www.apatity.fio.ru/projects/pr272/languages.htm (40 КБ)

И Л О В А Л А Р

1-ИЛОВА

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда ижобий ғазилатларни шакллантиришда бадий адабиётнинг имкониятлари

1. Ўқиш дарсларида ўқувчиларни бадий адабиёт намоёндаларининг ҳаёти ва фаолияти билан таништириш;
2. Асарлар ёрдамида ўқувчиларга бадий адабиёти ҳақида маълумот бериш;
3. Бадий адабиёт ва ундаги ахлоқ-одоб, меҳнатсеварлик масалаларини ўқувчиларга тушунтиришни амалга ошириш. Бадий адабиёти намуналаридан ифодали ўқиш жараёнида ўқувчилар диққатини шоир ва ёзувчиларнинг инсон, меҳнатсеварликга бўлган муносабатини кўрсатиш ва инсонни камолотга етказишдаги тарбиявий аҳамиятига эътибор бериш;
4. Бадий адабиёт бўйича Ватан, ватанпарварлик, имон, меҳнатсеварлик, дўстлик, виждон каби мавзуларда ўқувчиларга мустақил ижодий ишлар топшириш;
5. Бадий адабиёт ижодини ифодали ўқиш, унинг мазмуни ва бугунги кундаги тарбиявий аҳамиятини ўқувчиларга тушунтириш;
6. «Алишер Навоий – буюк ўзбек мутафаккири», «Аждодларимиз мероси – битмас хазина» мавзуларда адабий кечалар, синфдан ташқари тадбирлар, мушоирлар ўтказиш;

7. Ижодкорларининг болаларга бўлган меҳр-муҳаббати ҳақида ўқувчиларга тўлиқ тушунча бериш.

2-ИЛОВА

Бошланғич таълим жараёнида ўқувчиларга буюк алломаларимиз ижодини ўргатишдан кўзланган асосий мақсад ва вазифалар

1. Ўқувчи бадиий адабиётни ўрганиш жараёнида олган билимларини ўзлаштиришга нисбатан ички эҳтиёж ҳамда қизиқишнинг пайдо бўлишга эришиш.
2. Ўқувчига бадиий адабиёт мазмуни таркибида ватанпарварликка доир билимларни бериш.
3. Ўқувчилар томонидан бадиий адабиёт борасидаги билимларни пухта ва чуқур ўзлаштириш учун муайян шарт-шароитлар яратиш.
4. Ўқувчилар томонидан бадиий адабиёт борасидаги билимларининг чуқур ўзлаштирилишига эришиш.
5. Бошланғич таълим ҳамда бадиий адабиёт борасидаги билимлар асосида ўқувчиларнинг ахлоқий сифатларини бойитиш.

3-ИЛОВА

Бадий адабиётни ўрганишда қуйидаги дидактик тамойилларга амал қилиш

1. Бадий адабиётни ўрганишда «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»да кўрсатилган узлуксиз таълимни ташкил этиш ва ривожлантириш принципларига амал қилиш мақсадга мувофиқ.
2. Таълим устиворлиги.
3. Таълимни демократлашуви.
4. Таълимни меҳнатсеварлашуви.
5. Таълимни ижтимойлашуви.
6. Таълимни миллий йўналтирилганлиги.
7. Таълим ва тарбияни узвий боғлиқлиги.
8. Иқтидорли ёшларни аниқлаш.

4 - ИЛОВА

Бошланғич таълим жараёнида олиб борилган кузатиш ишлари ва ўтказиш педагогик тажрибаларимизни хулоса қилиб, шуни айтиш керакки, бошланғич синфлар ўқиш дарсларида кичик ёшдаги ўқувчиларда таълим-тарбияни шакллантиришда қуйидагиларни тавсия қиламиз:

1. Ёзувчиларнинг таржимаи ҳолини ўрганишда уларнинг ҳаётидаги ибратли воқеалар ва ўртокларча ўзаро ёрдамлашиш масаласига оид саволлар қуйиш йўли билан дарс ўтиш.
2. Ўқувчиларга бирор бир мавзудан таъсирланган мисолларни топиб келишни уйга вазифа қилиб бериш.
3. «Ўқиш» дарсларида мавзу ўрганилаётганда ўқувчиларни мавзудаги воқеаларни акс эттирувчи мисоллар топишга ўргатиб бориш.

4. Алломаларимиз таржимаи ҳоли ва ижодини ўрганишда ўқувчиларни саволлар туздиришга ўргатиш.
5. Дарс жараёнида ўқувчиларни тарбиялашда кўргазмали қуроёлардан, техник воситалардан фойдаланиш.
6. Дарс жараёнида ўқувчиларда билимларни мустаҳкамлаш мақсадида уларнинг олдиндан яхшилаб тайёрланиб келишига эришиш.
7. Дарсда ўқувчиларни тарбиялашга хизмат қиладиган асарлардаги қаҳрамонларнинг образларини ва бу асарлардаги мавзуга доир томонларини ажратиб олишга имкон берувчи қисқа суҳбатлар ўтказиш.

5-ИЛОВА

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда буюк алломаларимиз ижоди орқали таълим-тарбия беришни

шакллантириш тизими

